

İRLANDA PATATES KİTLİĞİ'NİN OSMANLI BASININA YANSIMALARI (1845-1852)

Merve DOĞAN KADER* - Kezban ACAR KAPLAN**

Öz

Tarih boyunca yaşanan kıtlıklar insan hafızasından silinmeyen olayların başında gelmiştir. “Büyük Açlık” olarak da adlandırılan, 1845-1852 İrlanda Patates Kıtlığı'nın genişliği ve kötü ünü pek çok kıtlığı aşmıştır. İrlanda'daki bu kıtlık sırasında 1 milyon insan hayatını kaybetmiş, 2 milyon insan da başka ülkelere göç etmiştir. O dönemde İrlanda'da yaşanan kıtlık Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekmiş ve Sultan Abdülmecit, İrlandalılara para yardımında bulunmuştur. Hem İrlanda tarihi açısından hem de Osmanlı Devleti'nin yardımı dolayısıyla Osmanlı-İrlanda/İngiliz ilişkilerinde mühim bir yere sahip olan 1845-1852 İrlanda Patates Kıtlığı hakkında Türkiye'de sadece bir yüksek lisans tezi¹ hazırlanmış ve bu çalışmada ağırlıklı olarak yabancı telif eserler ve bazı yabancı gazeteler kullanılmıştır. Bu çalışma ise, dönemin Osmanlı gazetelerinden *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis*'de konuyla ilgili olarak yayımlanan haberleri ve İngiliz gazetelerinden olup, İngiliz Hükümeti'nin politikalarını halka duyurmasında etkili bir araç olarak da işlev gören *The Times* gibi birincil kaynakları esas alarak, İrlanda Patates Kıtlığının Osmanlı basınındaki yansımalarını İngiliz yayın organı *The Times* ile karşılaştırmalı olarak sunmayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İrlanda, Patates Kıtlığı, Osmanlı Basını, Sultan Abdülmecit, Osmanlı Devleti*

Abstract

The Irish Potato Famine in the Ottoman Press (1845-1852)

Famines throughout history have been at the forefront of events that cannot be erased from human memory. The extent and notoriety of the Irish Potato Famine of 1845-1852, also called the Great Famine, surpassed many other famines. During this famine in Ireland, one million people lost their lives and two million people migrated to other countries. The famine in Ireland attracted the attention of the Ottoman Empire, and Sultan Abdülmecit provided financial aid to the Irish people.

* Dr., Biruni Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, İstanbul.
E-posta: mervedogannn@windowslive.com. ORCID:0000-0002-8486-2403

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa.
E-posta: kacar45@yahoo.com. ORCID: 0000-0003-4702-9778
(Makale Gönderim Tarihi: 17.07.2021 - Makale Kabul Tarihi: 03.12.2021)

¹ Bkz. Baygın 2019.

Even though it is an important subject for both Ottoman-Irish/English relations as well as Irish history, there is only one study, a master's thesis, on the Irish Potato Famine of 1845-1852. Based on primary sources such as Ottoman, British and Irish Newspapers, this article aims to analyse in a comparative and analytical way and demonstrate how Ottoman and UK newspapers covered the Irish Potato Famine of 1845-1852. In this sense, the main focus will be on *The Times*, one of the most important newspapers of the UK and Ottoman newspapers, *Ceride-i Havadis* and *Takvim-i Vekayi*.

Keywords: *Ireland, Potato Famine, Ottoman Press, Sultan Abdülmecit, Ottoman Empire.*

Giriş

1845-1852 İrlanda Patates Kıtılığının gerek yaşandığı dönemde gerekse sonraki yıllarda İrlanda'da büyük yıkıcı etkileri olmuştur. Kuşkusuz en önemli etkilerinden birisi insan kayıplarıdır. Bugün dâhi İrlanda nüfusu kıtlık öncesi rakamlara ulaşamamıştır. Yaşanan bu kıtlığa sebep olan *phytophthora infestans* isimli mantar aslında o dönemde Avrupa'da başka ülkelerdeki patateslerde de görülmüştür. Ancak hiçbir yerde İrlanda'da olduğu gibi büyük yıkımlara neden olmamıştır. Bu yıkımın sebeplerini anlayabilmek için İrlanda adasının tarihi sürecine bakılması gerekmektedir. Zira Amerika menşei patatesin adaya gelişinden çok önce burada yaşayan Keltlerin, XIX. yüzyılda yoğun olarak patates tüketmelerinin sebebi tarihi süreçte şekillenen siyasi ve ekonomik olaylarla ilgilidir.

İrlanda Tarihine Kısa Bir Bakış

İrlanda'nın yerlileri olan Keltlerin, adaya ne zaman geldiği tam olarak bilinmemekle beraber, çoğunlukla bu topluluğun MÖ. 1000'li yılların ikinci yarısında adaya geldiği kabul edilmektedir. Bölge halkının Hıristiyanlık ile tanışması, IV. yüzyılın sonlarında ve V. yüzyılın başlarında, adaya misyonerlerin gelmesiyle olmuştur. VIII. yüzyılın sonunda ise çoğunluğu Norveçli olan Viking savaşçıları İrlanda'yı istilaya başlamıştır.²

X. yüzyılın sonuna gelindiğinde Viking Kralı Brain Boru Güney İrlanda'nın hâkimi durumunda olsa da, daha sonra adaya Danimarkalıların gelmesiyle bazı yerlerin kontrolü onların eline geçmiştir. Bu tarihlerde Britanya'daki Roma Kilisesi İrlanda ile ilgilenmeye başlamıştır ki bu da Britanya'nın İrlanda ile ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. İngiliz Papa IV. Adrian "Laudabiliter" isimli fermanla İngiliz Kralı II. Henry'yi İrlanda'yı ele geçirmeye teşvik etmiştir. Henry'nin askerleriyle adayı 1171'de istila etmesiyle İrlanda'da İngiliz hâkimiyeti başlamıştır. Bundan sonra adaya gönderilen Anglo-Normanlar buraya sadece askeri geleneklerini değil, farklı hukuk yapılarını da getirmişlerdir. Kanunlarını dikte ederek toprak mülkiyetini ele geçiren Anglo-Norman hükümetinin yerleşim yeri Dublin olmuştur.³

İrlanda'ya başlayan Anglo-Norman akını XIII. yüzyılda farklı bir hal almıştır. Geldikleri yerlerdeki toprakları ele geçiren Norman baronlar büyük kaleler inşa etmişlerdir. Norman baronların adada uyguladıkları kanunlarına göre, o dönemde bir İrlandalıyı öldürmek cinayet kabul edilmemekteydi. Ancak zamanla İrlanda kültüründen

² O' Corrain 1989, s. 1, 8, 31.

³ Ranelagh 1994, s. 3, 31-35.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

etkilenen Norman yerleşimciler, savaş yerine barışı tercih ederek İrlandalı şeflerin kızlarıyla evlenmişlerdir. Ancak daha sonra Bannockburn Savaşı'nda (23-24 Haziran 1314), İngilizlerin İskoçya lideri Edward Bruce'a yenilmesi, İrlandalıları ayaklanmaya teşvik etmiştir. Bruce, yardım talebiyle adaya çağırılmış ve sadece İrlandalılar tarafından değil, Norman baronları tarafından da iyi karşılanmıştır. Bu durum karşısında bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen İngiltere'de, 1356'da, İrlanda'da doğan hiç kimsenin kralın kale ve kasabalarında hâkimiyet kuramayacağı ilan edilmiş ve 1367'de Kilkenny'de bir parlamento açılmıştır. İrlanda'daki bu Norman parlamentosu, baronlar, başrahipler ve sadık kişilerden oluşmuştur. Bundan sonra parlamento, İrlanda kültürüne adapte olanlara, İrlandaca konuşanlara ve İrlanda isimlerini alanlara ağır cezalar vermiş ve bir dizi yasaklar getirmiştir. Buna rağmen adadaki İrlandalıların baskısını hisseden Anglo-Norman asiller, İngiltere Kralı II. Richard'dan askeri yardım talep etmişlerdir. Ardından II. Richard 1394'de bir orduyla adaya gelerek ülkeyi itaat altına almak istemiştir. İngiliz hanedanlar arasındaki Güller Savaşı (1455-1485) sonrasında ise adanın büyük bölümünün kontrolü İrlandalı şeflerin eline geçmiştir.⁴

İngiltere Kralı VIII. Henry (1509-1574) ve kızı Kraliçe Mary'nin döneminde (1553-1558) ise yeni bir İngiliz kolonizasyonu başlamıştır. Mary'den önce İngiliz yerleşimciler daha çok Dublin ve çevresinde yaşamaktaydılar. Ancak Kraliçe adadaki İngilizleri İrlanda'nın dört bir yanına yayılmaya teşvik etmiştir. Protestan Kraliçe I. Elizabeth (1558-1603) dönemine gelindiğinde, İrlanda halkı Protestan olmaları için baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. Bundan sonraki dönemde adanın kuzeyindeki İrlandalı şefler İngilizlere karşı ayaklanmışlardır.⁵ 1641 yılında Ulster'de Phelim O'Neil'in komutası altındaki isyanda binlerce İrlandalı öldürülmüştür. Oliver Cromwell döneminde (1649-1660) ise İrlanda, İngilizler tarafından bölge bölge ele geçirilmiş ve yine binlerce Katolik İrlandalı öldürülmüş veya sürülmüştür. İrlanda topraklarının büyük bölümü ise Protestanlara verilmiştir.⁶

1690'da Protestan Kral William of Orange'a (III. William) karşı İrlandalı Katolikler yeniden örgütlenmiştir. Boyne Savaşı'nda (1690) Katolikleri yenen William of Orange İrlanda'yı Protestan yapmaya karar vermiştir. Bu amaçla çıkardığı (Penal Laws) ceza kanunlarıyla, İrlandalı Katoliklerin oy kullanmalarını, siyasete girmelerini, çocuklarının Katolik eğitimi almalarını, toprak satın almalarını ve işlemelerini yasaklamıştır.⁷ Bu uygulamadan sonra birçok Katolik, Protestanlığı benimsemiş, benimsemeyenler ise Amerika'ya göç etmiştir. Bunun sonucunda, İrlandalı Katoliklerin topraklarını zengin Protestan İngilizler ele geçirmişlerdir. İlerleyen dönemlerde adada giderek artan nüfus gerilime neden olmuştur. 1726-1729 ve 1739-1741 yıllarında yaşanan kıtlıklar, ada halkının isyan etmelerine sebep olmuştur. XVIII. yüzyılda meydana gelen bu ayaklanmalara son verilmesi için İngiltere'nin bulduğu formül, 1801 tarihli (Act of Union) Birlik Yasası'dır. Yasayla Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı oluşturulmuş ve İrlanda'nın koloni statüsünün değiştirildiği iddia edilmiştir. Gerçekte ise

⁴ McCarthy 1886, s. 30-33.

⁵ O'Neill 2009, s. 20.

⁶ McCarthy 1886, s. 51-53.

⁷ McCarthy, 1886, s. 55-57.

İrlanda isyanları bu birlik yasasıyla zorla bastırılmıştır. Çünkü Katolikler için durum yine değişmemiş, toprak satın almalarına dahi izin verilmemiş ve zaten zengin olan Protestanlar güçlerine güç katarken, adanın güneyi büyük bir ekonomik bunalım içine girmiştir.⁸

İrlandalıların yaşadığı tüm bu siyasi bunalımlara, 1845 yılında bir de ekonomik anlamda dünyada benzeri çok az bulunan bir felaket olan büyük açlık ve patates kıtlığı gibi isimlerle anılan kıtlık eklenmiştir. İrlandalıların İngilizcenin yanı sıra konuşabildikleri yerel dilleri olan Gealic'de patates kıtlığı *An Gorta Mor* (Büyük Kıtlık) olarak adlandırılmıştır.

İrlanda Patates Kıtlığı/Büyük Açlık (An Gorta Mor) (1845-1852)

İrlanda patates kıtlığını anlamak için kıtlıktan önce patatesin bu adadaki rolünü açıklamak gerekmektedir. Amerika menşeli patates, Avrupa'ya XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında gelmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise patates sadece İrlanda'da değil Avrupa'daki pek çok ülke için önemli bir gıda maddesi olmuştur.⁹ Fakat patatese bulaşan *phytophthora infestans* mantarının sebep olduğu kıtlık, neden İrlandalıları bir İskoç'tan, Fransız'dan ya da başka bir milletten daha fazla etkilemiştir? Sadece fakir oldukları için mi? Bu soruların cevabı dönemin İrlanda kültürü ve ekonomisi incelendiğinde anlaşılacaktır.¹⁰

Ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olan İrlanda, XIX. yüzyılda hem kendi nüfusunu beslemekte hem de ülke dışına da gıda ihracatı yapmaktaydı. Aynı zamanda o dönemde, keten üretiminde dünya pazar lideriydi. Bunlara rağmen, kıtlıktan önce İrlanda ekonomisi ve özellikle İrlanda tarımı genellikle geri kalmış ve çağdaşları tarafından az gelişmiş olarak görülmüştür. Birlik Yasası sonrasında, Birleşik Krallık tarafından ticaret engelinin kaldırılması, ortak bir tarifenin getirilmesi, mal varlığının birleştirilmesi ve ortak para biriminin kurulması gibi bir dizi radikal ekonomik önlemler alınmıştır. İrlanda uluslararası pazarının açılması ise İrlanda için dezavantajlı görülmüştür. Ancak birlik, Napolyon Savaşlarından sonra büyük bir ekonomik sıkıntı yaşamıştır. Aslında bu ekonomik düşüşü tüm Avrupa'da bir dizi kötü hasat dönemi takip etmiştir. Buna karşılık 1800'den sonraki yıllarda, İngiltere'nin çoğu yerinde hızlı ve sürekli bir sanayileşme görülmüştür. Ancak fabrika üretimi Belfast bölgesinde yoğunlaşmış, İrlanda'nın birçok yeri sanayileşmeden mahrum kalmıştır.¹¹

Tarım ekonomisine dayalı İrlanda'daki bir başka sıkıntı ise toprak sistemi olmuştur. İngiliz kralları, İrlanda'yı ilk ele geçirdikleri zamandan başlayarak, İrlanda topraklarını İngiliz tahtına sadakatle hizmet eden ünlü kişiler veya generallere vermişlerdir. İrlanda'daki toprakların çoğunu bu şekilde elde eden toprak sahipleri (landlord) aslında İngiltere'de yaşamaktaydılar.¹² Ceza Kanunlarıyla İrlandalıların toprak satın almaları yasaklandığı için adanın yerlileri, bu toprak sahiplerinden, toprakları sadece

⁸ Devies 2011, s. 684, 879.

⁹ O'Grada 1999, s. 16-17.

¹⁰ Kinealy 1997, s. 11.

¹¹ Kinealy 1997, s. 29-30.

¹² Thornton 2004, s. 18.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

kiralama hakkını elde etmişlerdi. Ayrıca bu toprak sahipleri İrlandalıların kendi dillerini konuşmalarına izin vermemiş, kültürlerini gerilemesine de sebep olmuşlardır. Toprak sahiplerinin çoğu İrlanda'daki mülklerinde oturmadıkları için onlara ait geniş toprakları kiralayan orta sınıf İrlandalı çiftçiler (Middlemen) güç ve statü kazanmışlardır. Bu kesim genellikle iyi bir yaşama sahip olmuştur.¹³

Aracı da denilen orta sınıf İrlandalı çiftçiler (Middlemen) kiraladıkları bu toprakları da köylü (tenants) ve işçilere (laborers) bölmüşlerdir. Bunlar, en iyi toprakları işçilere çalışmak için kiralarken, verimin az olduğu alanları köylü çiftçilere kiraya vermekteydiler. Ayrıca ücretlerin bir kısmı veya tamamı, bazı işçilere küçük bir alan (dörtte bir dönüm) olarak da verilmekteydi. İşçiler buralarda bir kulübede yaşar ve patates yetiştirirlerdi. Bazı işçiler ise hasat zamanı düşük ücretlere sezonluk olarak çalışmaktaydılar. Hasat zamanı dışında başka yerlerde çalışmaya giden işçilerin eşleri ve çocukları, kiraladıkları bu topraklardaki ürünlerle ilgilenirlerdi. İşçilere göre durumları nispeten daha iyi olan köylü çiftçilerin toprakları genellikle 20 dönüm civarındaydı. Bu çiftçiler, hayvan, ayrıca buğday ve diğer tahıl ürünlerinden başka, işçiler gibi kendileri için patates de yetiştirmekteydiler. Sezon sonunda elde ettikleri ürünlerini, kiralalarını ödemek için satmaktaydılar. Bu köylü çiftçiler, bazen kendi alanlarını parçalara bölerek patates yetiştiren işçilere satarlardı. 1845 yılına geldiğinde bu küçük tarım alanlarında yaklaşık olarak 6 milyon insan yaşamaktaydı. Bu sistem içerisindeki kişilerin tek çabası orta sınıf İrlandalı çiftçilere veya toprağı kimden kiraladılar ise onlara kiralalarını ödemek olmuştur.¹⁴

Bahsi geçen mevcut toprak sistemi içerisinde, İrlanda halkının büyük bölümü toprağı bağımlıydı. İrlandalı çiftçiler ise, tamamen patatese bağı bir yaşam sürmekteydi. Patates, hem arazide buğdaydan daha çok ürün vermekte hem de İrlanda adasının iklimi, asitli ve nemli toprakları bu ürünün yetişmesine daha elverişli bir ortam sağlamaktaydı.¹⁵ Ayrıca patates, köylüler için büyük bir gelir kaynağıydı. Toprak kiralaları yüksek olduğundan İrlandalı çiftçiler kendi ürünlerini yetiştirecek zamanı bulamamaktaydılar. Bu yüzden ucuz ve yetiştirilmesi daha az emek isteyen patatesi çok fazla miktarda yetiştirmekteydiler. 6.000.000 insan tarafından tüketilen patates, ortalama her insan için günlük 7- 15 pound demektir.¹⁶ Ayrıca patates, mahsul rotasyonunda tahıl ile dönüşümlü olma eğilimindeydi ve tahıl mahsulleri içerisinde en önemlisi olan yulaf için toprağı hazırlamaktaydı.¹⁷

Patatesin İrlandalılar için önemi, kısmen geçim kaynağı olmasından, kısmen de besin kaynağı olmasından ileri geliyordu. Bir İrlandalı köylü, kahvaltıda da dâhil, her öğünde patates tüketmekteydi. Bir ailenin günlük tüketimi 4-5 kilo kadardı. Avrupa'daki diğer devletlerle kıyaslandığında bu tüketimin çok fazla olduğu görülmektedir. Örneğin; 1852'de Fransa'da günlük patates tüketimi 165 gram, Norveç'te 1870'lerin başında 540

¹³ Gribben 1999, s. 2.

¹⁴ Kinealy 1997, s. 24-26.

¹⁵ O'Grada 1999, s. 16-18.

¹⁶ Bartoletti 2001, bölüm 1. Erişim Tarihi Mart 4, 2021, <https://books.google.com.tr>

¹⁷ O'Grada 2004, s. 3.

gram, 1840'larda Belçika'da 640 gramdı.¹⁸ Ayrıca patates sadece insanlar tarafından değil, domuz ve diğer çiftlik hayvanları tarafından da tüketilmekteydi.¹⁹

İrlanda'da patates yılda iki kez toplanan bir üründü. Birincisi, erken hasat olan Ağustos'ta, diğeri ise genel hasat olan Ekim ayındaydı.²⁰ Erken hasatta toplanan patatesler yemek için saklanırken, Ekim ayında toplanan patatesler satılır veya saklanırdı. Köylüler, patatesi dönüm karşılığı ektikleri için, topraktan daha fazla ürün almaları onların karına olmaktaydı.²¹

1845 yılında başlayan kıtlık döneminde, İrlanda'da çok sıcak geçen yaz döneminin ardından havalar aniden soğumuş ve Ağustos ayının ilk üç haftası şiddetli yağmurlar yağmıştır. Ekim ayında toplanan patatesin yapraklarında siyahlık görülünce bunu engellemek için siyah kısımlar kesilmiştir. Fakat bu durum patateslerin çürümesini durduramamıştır. Ağustos ayında toplanan patatesler için ambarlar açıldığında, bu kez de ambarlardakilerin çürümüş olduğu görülmüştür. İlk etapta İrlandalılar, buna neyin sebep olduğunu anlayamamış, çoğunlukla değişen hava koşulları olduğunu düşünmüşlerdir. Bundan başka bazıları önceki yıllardaki patates israfları yüzünden tanrının onları cezalandırdığına inanırken, bazıları da İngiliz toprak sahiplerini suçlamıştır.²²

Gerçekte ise patateslerin çürümesinin nedeni, *Phytophthora Infestans* isimli mantardı. Meksika'nın Toluca vadisinde ortaya çıktığı sanılan bu mantarın Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir.²³ Bu mantar 1845 yazında, muhtemelen doğal gübre taşıyan gemiler tarafından Batı Avrupa'ya getirilmiştir. İngiliz adalarında ortaya çıktığını haber veren ilk kaynak, *Gardeners's Chronicle*'de 16 Ağustos 1845'de yayımlanan bir yazıdır. Bu yazıda Dr. Bell Slater, Wight Adasında başlayan yeni bir patates hastalığını bildirmiştir. Hastalığın, o yıl Eylül başlarında İrlanda'ya ulaştığı görülmüştür.²⁴

İlk olarak patates tarlalarının siyahlaştığını gören veya haberini alan İrlandalılar endişelenmemiştir. Çünkü geçmişte de patateslerde hastalık görülmüş ve hasat miktarını düşürmüştür. Fakat önceki yıllarda hastalık ülke geneline yayılmamıştır. 1845 yılında ise hastalığın görüldüğü alan, gazetelerin iyimser tahminlerine göre 2 milyon ekili patates dönümüdür.²⁵ Mantar, 1845 yılı mahsulünün yaklaşık üçte birini ve 1846'nın neredeyse tamamını tahrip etmiştir. Hastalık, 1847 yılında bir mevsim gerilemesinin ardından, şiddetli bir şekilde devam etmiştir. 1847-1848 kışı ve ilkbaharı ise kıtlığın en yıkıcı dönemi olmuştur. Hastalık, özellikle 1848 yılının hasadının çoğunu yok etmiştir.²⁶ Bulaşan bu hastalık etkisini tekrar tekrar göstererek 1852 yılı da dâhil açlığa ve felakete sebep olmuştur.

¹⁸ O'Grada 2004, s. 1-3.

¹⁹ Kinealy 1997, s. 49.

²⁰ Bartoletti 2001, bölüm 1. Erişim Tarihi Mart 5, 2021, <https://books.google.com.tr>

²¹ O'Grada 1999, s. 13.

²² Bartoletti 2001, bölüm 1. Erişim Tarihi Mart 5, 2021, <https://books.google.com.tr>

²³ Yoshida vd. 2013, s. 3.

²⁴ McConnel 1998, s. 383-384.

²⁵ Bartoletti 2001, bölüm 1. Erişim Tarihi Mart 5, 2021, <https://books.google.com.tr>

²⁶ O'Grada 2004, s. 1.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

Karşılaştırma yapılacak olursa, 1840'da *phytophthora infestans* mantarının Belçika, Hollanda, İsviçre ve Fransa gibi ülkelerde de ciddi sıkıntılara yol açtığı görülmektedir. Ancak hiçbir ülkede İrlanda'daki gibi büyük bir trajediye dönüşmemiştir. Örneğin İskoçya'nın yoksul ve beslenmesi patatese dayalı yerlerinde bile 1840'larda herhangi bir kıtlık yaşanmamıştır. Bunun sebebi, insanların patates dışında yulaf ezmesi ve balık gibi alternatif yiyeceklerinin olmasıydı.²⁷ İrlanda'da ise halkın büyük kesimi, patatese bağlı bir yaşam sürmekteydi. Ancak hemen belirtilmelidir ki kıtlık sırasında İrlanda'da patates dışında üretilen başka ürünler de vardı. Milyonlar açken İrlandalı çiftçiler buğday, yulaf, arpa gibi ürünler ve domuz, koyun, inek gibi hayvanlar yetiştirmektedir. Ancak bu tarımsal ürünler İngiltere'ye veya Britanya İmparatorluğu'nun diğer yerlerine gönderiliyordu. Fakat sorun patatesle beslenen ve geçimini sağlayan İrlandalı çiftçinin satacak ve yiyecek patatesinin olmamasıydı.²⁸ Bu noktada özellikle İngiliz Hükümeti'nin politikaları eleştirilmiştir.

Britanya Hükümeti'nin Kıtlık Politikasının Osmanlı Basınına ve *The Times* Gazetesine Yansımaları

1845 yılında İrlanda'da yaşanan patates kıtlığı, o dönemde İngiliz politikasını halka duyurmada en etkili araçlardan biri olan *Times* gazetesinde sıkça yer bulmuştur. *Times*, sadece İngilizlerin haber aldıkları bir araç değil, aynı zamanda o dönemde Osmanlı Devleti'nde basılan *Ceride-i Havadis*'in ve *Takvim-i Vekayi*'nin de İrlanda'daki kıtlık haberleri için istifade ettiği bir haber kaynağı idi. *Times*'in yanı sıra, bahsi geçen Osmanlı gazeteleri ayrıca bazı Fransız ve Alman gazetelerinden de yararlanmıştı. Bu bölümde öncelikle *The Times*'in Patates Kıtılığını nasıl ele aldığı ve yansıttığı, sonra da haber kaynakları bazı Avrupa gazeteleri olsa da *Ceride-i Havadis*'in ve *Takvim-i Vekayi*'nin İrlanda'da yaşanan kıtlığa nasıl yer verdiği değerlendirilecektir. *Ceride-i Havadis* ve *Takvim-i Vekayi* gazeteleri konuya dair bilgileri kendi muhabirleri aracılığıyla edinmemiş olsalar da yabancı ülke gazetelerinden aldıkları haberleri okuyucularına aktarırlarken konuyla ilgili bazı değerlendirmeler yapmışlardır.

İngiliz basınının en önemli temsilcilerinden ve hükümetin yayın organı gibi işlev gören *The Times* gazetesi, İrlanda'daki Patates Kıtılığına, Londra'nın gözünden bakmış gibidir. Bir yandan İrlanda'daki durumun çok da ciddi boyutlarda olmadığını savunurken, bir yandan da İngiliz Hükümeti'nin sorunun çözümü için aldığı önlemler ve başvurduğu yollardan söz etmiştir. Patatesteki bozulmanın başladığı ilk aylarda *The Times* gazetesi, ciddi önlemler alınması gerektiğini savunanlara karşı bu durumun olağanüstü bir durum olmadığını belirtmiştir. Gazete, 18 Ekim 1845'de tarihli haberinde, İrlanda'nın çeşitli yerlerinden gelen bilgilerden patatesteki salgının yıkıcı bir şekilde yayılmakta olduğunu belirtmiş ancak yine de durumun İrlanda gazetelerinde abartıldığı kadar ciddi olmadığını ileri sürmüştür.²⁹

Kasım sonunda ise hükümetin politikaları doğrultusunda *The Times* gazetesi, durumun ciddiyetini içeren bir haber yayınlamıştır. Habere göre, 21 Kasım günü, Avam

²⁷ O'Grada 1999, s. 16-18.

²⁸ O'Neill 2009, s. 7-11.

²⁹ "London, Saturday, October 18, 1845", *The Times*, 18 Ekim 1845, s. 5.

Kamarasının toplantısında İrlanda'daki patateslerde görülen hastalık için çözüm önerileri görüşülmüştür. Alınan kararlara göre, İrlanda'ya gelmekte olan kıtlık ve felaketi önlemek için acil olarak yiyecek ve istihdam temini planlanmıştır. Çünkü patates hastalığı daha o günlerde ürünlerin üçte birini yok etmiştir. Eğer acilen önlenmezse hastalık, tüm İrlanda'ya ve imparatorluğun her tarafına yayılabilirdi.³⁰ Bu tespitten yaklaşık iki ay sonra, 5 Ocak 1846'da, *The Times* editörü, kıtlığa vurgu yapanların, olaya çok da gerçekçi bakmadıklarını, esasında durumun yazıldığı kadar vahim olmadığını iddia etmiştir. Ona göre, İrlanda'da patates mahsulünde kesin bir başarısızlık söz konusuydu ve bu büyük olasılıkla o adada gerçek bir kıtlığa neden olabilirdi. Tarla mahsulü, verim açısından ortalamanın oldukça altındaydı ve kalite açısından daha düşüktü. Ülkenin, bir sonraki yıl hasatsız kalmaya hazırlıklı olmadığı söylenebilirdi, ancak bütün bunlar hala olağanüstü durumların kendine özgü muhtemel sonuçları olarak görülebilirdi. Sırf bu ihtimalleri esas alan bazı eleştirmenler, İrlanda'nın aç olduğunu söyleyerek mevcut durumu abartmışlardır. Editöre göre İngiltere elinden geleni yapmaktaydı ve hastalığın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için bazı tedbirler almıştır.³¹

The Times'ın sözünü ettiği tedbirlerden biri de 1841'de iktidara gelen Başbakan Robert Peel liderliğindeki İngiliz Hükümeti'nin, 1845-1846 kışı boyunca 100.000 pound harcayarak muhtaçlar için Amerika'dan mısır almasıydı.³² Peel'in aldığı bu ilk tedbirin Osmanlı gazetelerinde de yer aldığı, hatta biraz daha detaylandırıldığı görülmektedir. *Ceride-i Havadis*'e göre İrlanda için Amerika'dan 4 milyon kilo mısır getirilmiş ve bunlar İrlandalılara çok düşük ücrete satılmıştır. Hiç parası kalmamış yoksullara ise ücretsiz verilmiştir.³³

Peel Hükümeti, kıtlıkla baş etmeye çalışan İrlandalılar için ayrıca Kasım 1845 tarihli (Poor Law) Yoksulluk Yasası'yla bir yardım komisyonu kurmuştur. Bu kapsamda fakirlere gıda sağlanması için bir kamu işçiliği sistemi oluşturulmuştur.³⁴ Kasım 1845 tarihli Yoksulluk Yasası ile oluşturulan bu sistem *Ceride-i Havadis*'de 28 Mart 1846'da yayımlanmıştır. Habere göre kurulan bu kamu işçiliği sistemiyle, İrlandalılar bataklıkların kurutulması, yolların tamiri gibi kamu işlerinde çalışarak para kazanmışlardır.³⁵

İrlanda Patates Kıtlığının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için alınan bu tür tedbirlerin arasında Robert Peel Hükümeti'nin en önemli adımı, (Corn Laws) Mısır Kanunlarının feshedilmesi olarak kabul edilmektedir. Bu kanunla İrlanda'dan yapılan tahıl ihracatı yasaklanmıştır. Ancak Robert Pell'in (Torry Partisi) bu politikaları, sekiz ay sonra (29 Haziran 1846) hükümetin düşmesiyle son bulmuştur.³⁶ O dönemde Torry'lerin iktidardan düşmesi, Osmanlı gazetelerinde de yer almıştır. Öyle ki daha görev süreleri dolmadan 27 Haziran 1846'da *Ceride-i Havadis*, Peel Hükümeti'nin, dışarıdan zahirenin/tahılın kabulü hususunda tasarı hazırladığını ancak İrlanda'daki kıtlığa çare

³⁰ "Ireland", *The Times*, 22 Kasım 1845, s. 2.

³¹ "London, Monday, January 5, 1846", *The Times*, 6 Ocak 1846, s. 4.

³² Gribben 1999, s. 4.

³³ "Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 28 Mart 1846, s. 3.

³⁴ Baygın 2019, s. 34.

³⁵ Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 28 Mart 1846, s. 3.

³⁶ O'Grada 1995, s. 43.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

olarak düşünülen bu çözümü parlamento meclisinden geçiremeyeceğini ve bu yüzden düşeceğini ve yerine de muhalif partinin (Whig Partisi) iktidara geleceğini öngörmüştür.³⁷

Gazete, bir ay sonraki haberinde ise Peel Hükümeti'nin istifasının sebebini açıklamıştır. Habere göre, İrlanda'ya 3 sene düşük vergiyle, daha sonra da vergi alınmaksızın yurtdışından getirilen mahsulatın kabulü, büyük tartışmalarla parlamento meclisinden geçmiştir. Ancak bazı asiller buna itiraz ettiğinden, Başbakan Robert Pell ve bütün Bakanları istifa etmek zorunda kalmış ve Kraliçe de bu istifaları onaylamıştır. Ayrıca, yeni hükümet, Torry'lerin karşıtı olan (Whig-liberal parti) partinin lideri Lord Russel tarafından kurulmuştur.³⁸

Görünen o ki, Robert Peel Hükümeti'nin Patates kıtlığına karşı aldığı önlemler, İngiliz Parlamentosunda çok destek bulmamış ve eleştirilmiştir. Ancak halefi Başbakan John Russel, İrlanda politikası yüzünden çok daha fazla eleştiri almıştır. Çünkü Whig yönetimi, önceki yüzyılda Adam Smith tarafından açıklanmış olan, imparatorluğun ticaretin üzerine inşa edildiği anlayışı olan "laissez-faire" doktrininden, büyük ölçüde etkilenmiş ve ticaret akışına müdahale etmek istememiştir.³⁹ Russell, aynı zamanda kıtlığı bölgesel bir durum olarak kabul etmiş ve bu nedenle de mümkün olduğunca az müdahale etmiştir. Dolayısıyla Peel'in devlet yardım sistemi Ağustos 1846'ya kadar aşamalı olarak kaldırılmıştır.⁴⁰ Liberal Partinin benimsediği bu politikalar dönemin İngiliz gazetelerinden *The Times*'a da yansımıştır.

Gazetenin, 8 Eylül 1846'daki haberine göre İrlandalıların yaşadığı durumu, İskoç ve İngilizler de yaşamaktaydı. Aradaki fark ise, İngiliz işçilerin hiçbir zaman şikâyet etmemesi, İrlandalıların ise büyük bir yaygara çıkarmış olmasıydı.⁴¹ Yine *The Times*'da 22 Eylül 1846'de çıkan bir habere göre, İrlanda kıtlığının en kötü belirtisi, yakında öfkeli kalabalıkları doğurabilecek olmasıydı. Yazıya göre, İngiliz Hükümeti elinden gelen her şeyi yapmış, onu sevmeyenler için iş dahi sağlamıştır (İrlandalılara sağlanan kamu işçiliği kast edilmektedir). Ancak İrlandalılar, hükümet karşıtı söylemlerine devam etmişlerdir. Gazete, bu yazısında patates kıtlığını ikinci plana atmış; onun yerine İrlandalıların ayaklanma eğilimlerine dikkat çekmiş ve onların kıtlıkla ilgili şikâyetlerini, "İrlanda ulusal karakterinin, ulusal düşüncesizliğinin ve ulusal tembelliğinin" bir yansıması olarak tanımlamıştır.⁴²

The Times gazetesinde yer alan ve İrlandalıların patates kıtlığına ve alınan önlemlere bakışını dile getiren bu tür haberler, bazı İrlandalıların tepkisine neden olmuştur. Nitekim 23 Ekim 1846'da İrlanda'dan Castlebar Papazı William Baker Stoney, *The Times* editörüne bir mektup göndermiştir. Papaz, mektubunu, çevresindeki binlerce aç insan adına yazdığını belirtmiş ve Patates hastalığının ve onu takip eden kıtlığın İrlandalılar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Stoney'e göre, daha önce de

³⁷"Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 27 Haziran 1846, s. 3.

³⁸"Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 19 Temmuz 1846, s. 4; "Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 31 Aralık 1846, s. 2.

³⁹ McConnell 1998, s. 389.

⁴⁰ Gray 1995, s. 48.

⁴¹"Irish Dependence on State Aid", *The Times*, 8 Eylül 1846"; Gillissen 2015.

⁴²"London, Tuesday, September 22, 1846" *The Times*, 22 Eylül 1846, s. 4.

kıtlıklar yaşanmış ancak hiç birisi İrlanda'yı böylesine kötü etkilememiştir. Bu kez fakirlik tüm hayatı ele geçirmiş, aniden gerçekleşen bu felaketi hiçbir uygulama engelleyememiştir. Öyle ki, ortaya çıkan sefalet, hiçbir dilin tam olarak resmedemeyeceği kadar büyüktür. Hükümetin aldığı hiçbir tedbir açlığın önüne geçmek için yeterli değildir.⁴³

Stoney, kuşkusuz *The Times*'a tepki gösteren tek İrlandalı değildi. 8 Eylül 1847'de *The Times*'ın editörüne bir mektup yazan ve kendisini İrlandalı bir fakir olarak tanımlayan isimsiz bir kişi de, *The Times*'ın İrlandalıları suçlayan yazılarına karşı çıkmış ve alınan önlemlerin, özellikle de İrlanda Yoksulluk Yasası'nın sorunu çözmek için yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu kişi mektubunda, İrlanda'daki tüm insanların toprağa ve tarıma bağlı yaşadıklarını, toprağın sahibi olan kişilerin (landlord) ise toprakları değerinden daha fazla paralara kiraladıklarını, bu döngüde "İrlanda Yoksulluk Yasası'nın" İrlanda'da "ölü bir evrak"tan farksız olacağını iletmiştir. Landlordizm olarak tanımladığı bu sistemin sadece İrlanda'ya has olduğunu vurgulayan İrlandalı okuyucu, ülkedeki fakirlik oranını da toprak sahiplerinin yönetimine bağlamıştır. Bu İrlandalıya göre İrlanda toprak sahipleri, İrlanda'nın baş düşmanlarıdır ve onlar için kıtlık sadece toprağın boş bırakılması anlamına gelmektedir.⁴⁴

The Times gazetesi, isimsiz İrlandalı köylü ve Castlebar Papazı gibi bazı İrlandalı okuyuculardan gelen bu tepkilere karşılık, 26 Ekim 1847 tarihli sayısında cevap niteliğinde bir haber yayımlamıştır. Haberde, *The Universal Prussian Gazette* isimli gazetede çıkan ve adeta *The Times*'ın İrlandalıları eleştirisini destekleyen bir yazıya yer vermiştir. Yazıya göre, İngiltere kız kardeşi İrlanda için elinden gelen her şeyi yapmaktadır ancak nankör İrlandalıların tavırları, İngiltere halkının daha fazla katkı sunmasını engelleyecek niteliktedir. Yazıya göre İrlandalıların bu tavrına rağmen İngiliz Bakanlar, İrlanda'daki suç oranlarını düşürmek amacıyla İrlanda Yoksulluk Yasasını uygulamaya karar vermişlerdir.⁴⁵ Gazetenin bu yazıyla, hem kendi görüşünü desteklemek hem de "bazı yabancı gazeteler ve devletler, İngiltere'nin İrlanda için yaptıklarını görmektir" algısını yaratmak istediği söylenebilir.

O dönemde *The Times* gazetesinin, patates hastalığına ve onun sonucunda ortaya çıkan kıtlığa verdikleri tepkilerden ve İngiliz Hükümeti'ne yönelttikleri eleştirilerden dolayı İrlandalıları haksız bulan ve hatta suçlayan yazılarına karşılık, Osmanlı gazetelerinin konu ile ilgili haberlerine bakıldığında, bu minvalde haberler yerine, patates hastalığı, nedenleri ve alınan önlemlere yer verdikleri görülür. Örneğin, *Ceride-i Havadis*, 5 Eylül 1846 tarihli haberinde, Fransa'nın bazı mahallerinde, Belçika'da ve İrlanda'da halkın aşağı tabakası için alışılmış bir gıda olan patates mahsulatının, 1845'te olduğu gibi 1846 yılında da çürümeye yüz tuttuğunu yazmıştır.⁴⁶ Gazete, bir ay sonra yayımladığı haberinde ise, patateslerdeki çürümeye, gemilerle Avrupa'ya getirilen gübrelerin içerisinde yer alan bir kurdun neden olduğunu belirtmiş ve onu, "bir nevi kurtçuk" olarak tarif etmiştir. Habere göre bu kurtçukları içeren gübre, ekilen patatesleri çürüttüğü için

⁴³ "The Irish Famine", *The Times*, 23 Ekim 1846, s. 3.

⁴⁴ "To the Editor of The Times" *The Times*, 8 Eylül 1847, s. 5.

⁴⁵ "The State of Affairs in England", *The Times*, 26 Ekim 1846, s. 3.

⁴⁶ "Havadisat-ı Ecnebiyye", *Ceride-i Havadis*, 5 Eylül 1846, s. 5.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

kullanılması yasaklanmıştır. Bu kurtçuklar İrlanda'daki patates üretimine, mahsulüne zarar verdiği için İngiliz Hükümeti, zararın önüne geçmek veya önlemler almak için ne kadar masraf yapılacağını belirlemek amacıyla bazı memurlarını görevlendirmiş ve onların yaptığı hesaplamaları parlamentoya bildirmiştir. Ayrıca önlemler bağlamında, Amerika ve başka yerlerden 406 gemi mısır da getirilmektedir. Yazının sonunda haberin kaynağı İngiliz gazeteleridir notu düşülmüştür, ancak hangi gazeteler olduğu belirtilmemiştir.⁴⁷

Takvim-i Vekayi de, *Ceride-i Havadis* gibi, daha çok İngiliz Hükümetlerinin hastalık karşısında aldığı önlemlere ve hastalığın olumsuz etkilerini azaltmak için yaptığı yardımlara değinmiştir. 13 Kasım 1846 tarihli bu bağlamdaki bir haberinde, İrlanda'da meydana gelen zahire kıtlığından dolayı, bazı yerlerde hayır işleri, binalar yapılmış, 20.000 kadar fakire iş bulunmuştur. Ayrıca İngiliz Parlamentosu kısa süre içinde 300.000 kadar kişiye iş bulacağını açıklamıştır.⁴⁸

Takvim-i Vekayi, bu habercilik tarzını 1847 yılında da devam ettirmiş, ne *Times* gazetesi gibi İrlandalıları suçlayan ne de İrlandalı bazı okuyucular gibi İngiliz Hükümeti'ni eleştiren bir tavır sergilemiştir. 1846 yılında olduğu gibi, takip eden yılda da, İngiliz Hükümeti'nin hastalıkla ve kıtlık konusunda aldığı önlemlere dikkat çekmiştir. Örneğin, 11 Haziran 1847 tarihli ve Fransız gazetelerinden alındığını belirttiği bir haberinde, İngiltere Kraliçesinin eşi olan Prens Albert'in, İrlanda ahalisinin yaşadığı kıtlıktan dolayı İngiltere limanlarına gelen zahirenin dağıtımını sağlayacağını ve Şubat ayında da İngiltere parlamentosunda bu hususta çalışacağını duyurmuştur.⁴⁹ Ancak *Takvim-i Vekayi*, bir ay sonra çıkan bir başka haberinde ise İrlanda'da insanların açlıktan at, beygir, kedi ve köpek gibi hayvanları yediklerine yer vermiştir.⁵⁰ Hem İngiliz Hükümeti'nin hastalık ve kıtlıkla mücadele etmek için attığı adımlara veya planlarına hem de İrlanda'da kıtlık yüzünden yaşananlara yer veren *Takvim-i Vekayi*'nin bu konuda, taraflardan herhangi birisinin bayraktarlığını yapmadığı, aksine görece tarafsız bir tavır sergilediği söylenebilir.

Takvim-i Vekayi'nin tarafsız aktarımını kıtlık sürecince *Ceride-i Havadis*'te görmek mümkün olmasa da, gazete *Takvim-i Vekayi*'ye göre, konu ile ilgili daha fazla haber yayımlamıştır. Gazete, haberlerinde hem İngiliz Hükümeti'nin aldığı önlemlerden bahsetmiş hem de İrlanda'daki kıtlığın başka nedenlerine, mesela İngiltere'deki toprak sahipliğine ve sistemine değinmiştir. Öncelikle, Avrupa'da ve bilhassa İrlanda'da 1847 yılında da patates hasılatının bozulmaya başladığını belirtmiştir.⁵¹ Bundan dolayı Kraliçenin İskoçya'ya ve oradan da İrlanda'ya gideceğini, bunun için de 8 kıta vapur hazırlanmakta olduğunu yazmıştır.⁵² Yine, *Takvim-i Vekayi*'den farklı olarak *Ceride-i*

⁴⁷ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 17 Ekim 1846, s. 2.

⁴⁸ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 13 Kasım 1846, s. 6.

⁴⁹ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 16 Ocak 1847, s. 4.

⁵⁰ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 14 Şubat 1847, s. 4; Çatalkaya 2017, s. 563.

⁵¹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 8 Ağustos 1847, s. 3.

⁵² "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 29 Ağustos 1847, s. 2.

Havadis, Kraliçe Viktorya'nın parlamentoda, kıtlığın çözümleri hakkında yaptığı konuşmalara fazlaca yer vermiştir.⁵³

Ayrıca *Ceride-i Havadis*'in, 1847 ve 1848 yıllarında yaptığı bazı haberlerden anlaşılmaktadır ki, Viktorya döneminde, İrlanda'ya bazı yardımlarda bulunulmuştur. 25 Temmuz 1847 tarihli ilk haberine göre, 1847 yılının ilk birkaç ayında İrlanda ahalisine, İngiltere tarafından 2.000.000 kese akçe harcanmıştır. Gazeteye göre, zaten Avrupa'da kıtlığın görüldüğü belli yerlerde zahire tekrardan güzel bir şekilde çıktığı, ayrıca Amerika ve Osmanlı Devletleri'nde de bereketli mahsuller kaldırıldığı için, kıtlığın biteceğine dair bir umut da oluşmaya başlamıştır.⁵⁴ Gazetede belirtilmemiş olsa da, *Ceride-i Havadis*'teki bu haberin kaynağının *The Times* olması çok muhtemeldir çünkü *The Times*, Avam Kamarası görüşmelerine yer verdiği yazılarından bir tanesinde, Ocak ayının başından beri (1847) yoksullara istihdam yasası kapsamında 1.000.000 sterlin veya buna yakın bir rakam verildiğini, ayrıca ilave ödemelerle hazineden toplamda 2.000.000 çıktığını belirtmiştir. *The Times*'in bahsi geçen yazısının devamında yer alan, Ağustos ayına kadar hükümetten her ay 500.000 veya 600.000 sterlin harcanacağına dair bilgi ise yine *Ceride-i Havadis* gazetesinin 23 Ocak 1848'deki sayısında yayımlanmıştır. Bahsi geçen sayıda *Ceride-i Havadis*, İngiltere Devleti'nin, İrlanda ahalisine yardım kapsamında 2.200.000 kese akçe harcadığını belirttikten sonra İrlanda'da o sene kıtlık olmadığını ancak bir önceki seneden dolayı ahalinin hala yardıma muhtaç olduğunu, İngiltere'nin bu sebeple 440.000 kese akçeyi hazineden ihraç eyleyeceğini yayımlamıştır.

Ceride-i Havadis, daha önce de bahsedildiği üzere, bir yandan İngiliz Hükümeti'nin kıtlığa karşı İrlanda'ya yaptığı yardımlara yer verirken, bir yandan da kıtlığın nedenlerine dair bilgiler sunmuştur. Bu bağlamda, İngiltere'deki toprak sistemine dikkat çekmiştir. Gazetenin verdiği bilgiye göre, İngiltere'de yılda 15.000 guruştan fazla para getiren mülkü olanlardan %3 vergi alınmaktaydı. O sene, bahsi geçen verginin bazı kişilerden %5 olarak alınmasına karar verilmiştir. Yazıya göre bazı zenginlerin İrlanda adasında haylice arazisi bulunmakta ancak onlar buradan kazandıkları paraları İrlanda da değil de İngiltere'de harcadıkları için İrlanda asla zengin olamamaktadır. Bu sebeple İngiliz Hükümeti, bundan böyle İrlanda'da çiftliği olan kişilerin 6 ay adada ikamet etmelerini zorunlu yapmayı planlamaktadır. *Ceride-i Havadis* bu haberin İngiliz gazetelerinde çıktığını da belirtmiştir.⁵⁵

1848 yılında, önceki yıllarda olduğu gibi Osmanlı gazeteleri, hem İngiliz Hükümeti'nin çabalarına hem de kıtlığın varlığına ve hala devam ettiğine dair haberler yayımlanmaya devam etmiştir. *Takvim-i Vekayi*, mevcut durumdan dolayı İngiltere Kraliçesinin Temmuz ayında İrlanda adasına gideceği haberini yayımlamıştır. Bu, gazetenin konuyla ilgili son haberidir.⁵⁶ *Ceride-i Havadis* ise haberlerine birkaç yıl daha devam etmiştir. 15 Eylül 1851 tarihli bir haberinde, birkaç senedir İrlanda'da devam eden

⁵³ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 15 Şubat 1846, s. 1-2; "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 16 Ağustos 1847, s. 2; "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 19 Aralık 1847, s. 1.

⁵⁴ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 25 Temmuz 1847, s. 2.

⁵⁵ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 26 Aralık 1847, s. 1.

⁵⁶ "Vukuat-ı Gayr-i Resmiiye" *Takvim-i Vekayi*, 15 Mayıs 1848, s. 3.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

patates hasılatındaki bozulmanın hala devam ettiği ve bu sebeple de İrlandalıların zahireye muhtaç oldukları belirtilmiştir.⁵⁷

Görüldüğü üzere, İrlanda'daki Patates Hastalığı ve Kıtılığı, Osmanlı gazetelerinde oldukça ilgi görmüş ve hem İngiliz Hükümeti'nin konuyla ilgili yaptıklarına değinilmiş, hem de İrlanda'daki durumun ciddiyetine dair yazılar paylaşılmıştır. Osmanlı'nın konuya ilgisi basınla sınırlı kalmamış, bizzat Osmanlı Hükümeti, İrlandalılara kıtlığın etkilerinin hafifletilmesi için nakdi yardımda bulunmuştur. Müteakip başlık altında, Osmanlı gazetelerinden de istifade edilerek bu konu incelenmiştir.

İngiliz ve Osmanlı Gazetelerinde Osmanlı Yardımı

İngiltere kıtlık sırasında ve sonrasında genel olarak, İrlanda'daki felakete, kalıcı çözüm bulma noktasında eleştirilmiştir. Kıtlık sırasında İrlanda'ya yapılan yardımlar konusunda İngiliz Hükümeti'ne eleştirilerde bulunanlardan bir tanesi de 1884-92 yılları arasında Birleşik Krallık'ta parlamento üyesi olan Justin Huntly McCarthy'dir. 1883 yılında yazdığı *An Outline of Irish History: From The Earliest Times to the Present Day* isimli kitabında McCarthy, İrlanda kıtlığında İngiltere, Amerika ve hatta Osmanlı Devleti'ndeki yardım kuruluşlarının bile bir şeyler yaptığını ancak Britanya Hükümeti'nin yardım konusunda hiçbir şey yapmadığını yazmıştır.⁵⁸

McCarthy'nin de bahsettiği gibi İrlanda'da meydana gelen kıtlık sırasında İrlandalılara pek çok özel hayır kurumunun yardım ettiği bilinmektedir. Bunlar içerisinde en önemlisi British Association for the Relief⁵⁹ kabul edilmekle beraber daha başka cemiyetler aracılığıyla da İrlanda'ya bağışlar yapılmıştır.⁶⁰ Kıtlık sırasında özellikle Amerikalı yardım kuruluşlarının İrlandalılar için çokça yardım faaliyeti olmuştur.⁶¹

İrlandalılara yapılan yardımlar, Osmanlı gazetelerinde de yer bulmuştur. *Ceride-i Havadis*, 8 Nisan 1847 tarihli sayısında, bunlardan birine dair bir habere yer vermiştir. Buna göre, Amerika'nın New York şehrindeki insanıyetli birtakım kişiler yardım kumpanyası başlatmıştır. Bu yardım kapsamında İrlanda adası fakirleri, Amerika'da Missisipi nehrinin karşısındaki ovaya nakledilecek ve onlara 100 dönüm arsa verilecektir. Ayrıca bu kişilere yerleştikleri sene, ikametleri için eşya dahil verilecek ve insanların nakli için 10 tane büyük gemi tahsis edilecektir.⁶²

İrlandalılar için yardım toplayan bu kuruluşlardan başka o dönemde Osmanlı topraklarında da bir yardım cemiyeti bulunmaktaydı. İstanbul Galata'da bulunan Sen Vincent de Paul Cemiyeti, bu yardım kumpanyasında *Ceride-i Havadis* gazetesinden yardım almıştır. Gazete, 14 Mart 1847 tarihli haberinde, İstanbul'da bulunan İngiliz Lordlarının para topladığını, ayrıca Galata'daki Sen Vincent de Paul Cemiyeti'nin de haylice para toplamış olup bütün bu paraların İrlanda'ya gönderileceğini yazmıştır. Haberin devamında gazete, cemiyetin, Devlet-i Aliye tebaasının da bu hayra katkıda

⁵⁷ "Havadisat-ı Enebiyye" *Ceride-i Havadis*, 15 Eylül 1851, s. 3.

⁵⁸ McCarthy 1886, s. 89.

⁵⁹ Kinealy 2014, s. 50.

⁶⁰ "Irish and Scotch Famine Relief", *The Times*, 5 Aralık 1846, s. 3.

⁶¹ "The United States And The Irish Famine" *The Times*, 1 Mayıs 1847, s. 8.

⁶² "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 8 Nisan 1847, s. 4.

bulunmaları için yaptığı çağrıya aracılık etmiştir. Yardıma gönüllü kişilerin, gönüllerinden kopan miktarı cemiyetin Galata'da Perşembe pazarında bulunan direktörü Fransız tüccar Mösyö David'e göndermelerini istemiştir.⁶³ Gazete, iki hafta sonra çıkan bir diğer haberinde, Sen Vincent de Paul Cemiyeti'nin İrlandalılar için yardım topladığını yinelemiş ve o tarihe kadar toplam 50.000 guruş kadar para toplandığını belirtmiştir.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nin İrlanda kıtlığına yardımı, söz konusu cemiyet eliyle toplanan paralarla sınırlı kalmamış, asıl büyük yardım bizzat Sultan Abdülmecit tarafından yapılmıştır. Sultan Abdülmecit, İrlanda'daki patates hastalığı ve kıtlık haberini aldıktan sonra İrlanda'ya yardım etmek istemiştir. Bu amaçla İngiliz Elçisi Mösyö Richard Wellesley'e 10.000 pound (lira) yardımda bulunmak istediğini iletmiştir. İngiliz elçisi Padişahın bu teklifinden çok memnun kaldıklarını ancak Kraliçe Viktorya'nın dahi kendi tebaası olan İrlandalılara 2000 pound yardımda bulunduğu için, yardım miktarının düşürülmesini rica etmiştir.⁶⁵

Sultan Abdülmecit bunun üzerine İrlanda'ya 1000 lira göndermiştir. Bahsi geçen yardım, İrlanda halkına iletilmesi için İngiliz elçiliğine teslim edilmiştir. Bunun üzerine pek memnun olan İngiliz elçisi 1 Nisan 1847 tarihinde bütün elçilik personeliyle beraber Bab-ı Ali'ye gelerek yapılan yardımdan dolayı memnuniyet ve teşekkürünü bildirmiştir.⁶⁶ 25 Mayıs 1847 tarihinde ise İngiltere Büyükelçisi, Osmanlı Sultanı Abdülmecit'in kıtlık çeken İrlanda halkına cömert yardımından dolayı İngiltere Kraliçesinin resmi teşekkürünü iletmiş ve bu teşekkürü şifahen de iletmek için randevu istemiştir.⁶⁷

Sultan Abdülmecit'in yardımından memnun olan İrlanda halkını temsilen Royal Agricultural Society of Ireland, O'Brien isimli İrlandalı ile teşekkür maksatlı bir mektup göndermiştir. O'Brien bu mektubu Padişaha sunmak istemiştir. İrlandalı O'Brien'in kabulü için 22 Mayıs 1849'da İngiliz büyükelçisi, Sadrazama yazarak kabulünü istemiş bunun üzerine kendilerine padişahla görüşmek üzere 26 Mayıs 1849 Cumartesi gününe randevu verilmiştir.⁶⁸ Bundan sonra Sultanla yüz yüze görüşebilmişlerdir. İrlanda halkı adına yazılıp padişaha sunulan mektupta yer alan ifadeler aşağıdaki gibidir:

Türk İmparatorluğu Sultanı Abdülmecit Han Hazretlerine;

Majestelerine takdimimiz,

Aşağıda İrlanda asilzadeleri, beyefendileri ve yerlilerinin imzaları bulunmaktadır.

İrlanda'nın acı çeken halkına karşı son zamanlarda sergilediğiniz cömert yardımseverlik ve ilgiye karşılık, en derin minnetlerimizi saygıyla takdim eder ve İrlanda halkının ihtiyaçlarını karşılamak ve acısını dindirmek üzere yapılan 1000 poundluk katkılarından dolayı majestelerine en içten saygularımızla teşekkürle cesaret ediyoruz.

Tanrı, memleketimizi temel gıda maddesinden mahrum bıraktı; böylece halkımızı hiçbir medeni milletin başına gelmeyen bir kıtlık ziyaret etti. Bu zor zamanda felaketi yaşayan İrlandalılar kendilerini ve ailelerini açlıktan kurtarmak için, kendilerinden daha

⁶³ "Havadisat-ı Dâhiliye" *Ceride-i Havadis*, 14 Mart 1847, s. 2

⁶⁴ "Havadisat-ı Dâhiliye" *Ceride-i Havadis*, 28 Mart 1847, s. 2.

⁶⁵ Kinealy 2013, s. 115.

⁶⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) İ.HR. 39-1847.

⁶⁷ BOA. İ.HR. 40-1888.

⁶⁸ BOA. İ.HR. 54-2538.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

az belaya uğrayan diğer ülkelerin yardımını istemek zorunda kaldı. Siz majesteleri bu çağrımıza cevap verdiniz ve bununla Avrupa'daki diğer büyük ülkelere, acı çeken insanlara yardım etmede değerli bir örnek oldunuz.

Bu zamanında faydalı yardımınız, pek çok kişiyi mahvolmaktan kurtardı. İrlanda halkı adına, sizin egemenliğinizi kabul eden ve nimetlerinize katılan geniş toprakların, bizim talihsiz kaderimiz olan bu kıtlık ve ızdıraplara uğramamanız için en derin umutlarımızı ifade etme izni istiyoruz.⁶⁹

Osmanlı yardımı, hem İngiliz hem de Birleşik Krallık'a bağlı İrlanda, Yeni Zelanda ve Avustralya gazetelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Örneğin, 21 Nisan 1847 tarihli *The London Times* gazetesi ve 6 Kasım 1847 tarihli *Nelson Examiner and New Zealand Chronicle* isimli Yeni Zelanda gazetesi, İngiliz Büyükelçisi Wellesley kanalıyla Sultanın, İrlandalılara 1000 pound yardım gönderdiğini belirtmişlerdir.⁷⁰

Yeni Zelanda gazetesi olan *Daily Southern Cross* ise yukarıdaki olayı konu edinmiş ve İrlandalı asilzade O'Brien'in Sultan Abdülmecit'e teşekkür mektubunu iletmesine değinmiştir. Gazeteye göre, Sultan Abdülmecit mektubu aldıktan sonra, O'Brien'a, gönlünden İrlandalılara çok daha fazla yardım etmek geldiğini, İrlandalıların bundan böyle müreffeh ve yabancı yardımlardan bağımsız olabileceğine güvendiğini ve onların rahatlamasına katkıda bulunarak, Osmanlı Devleti'nin, gerçek müttefiki olan İngiliz İmparatorluğuna karşı görevini de yerine getirdiğini söylemiştir.⁷¹ Burada Abdülmecit'in İrlandalılara yardımı hem bir gönül işi hem de İngiliz-Osmanlı dostluk ilişkilerinin bir yansıması olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Abdülmecit'e İrlandalılar tarafından gönderilen teşekkür mektubu, *New Zealand Spectator and Cook's Strait Guardian*, gazetesinin 14 Kasım 1849 tarihli sayısında da yer almıştır.⁷²

Yukarıda, Yeni Zelanda gazetesi olan *Daily Southern Cross*'un Sultan Abdülmecit ile O'Brien'in görüşmelerine yer verdiği haberinde, Abdülmecit, Brien ile görüşmesinde, kalbinin sesini dinlerse İrlanda halkı için daha fazlasını yapabileceğini söylemiştir. Sultanın buradaki sözleriyle neyi kastettiği tam olarak bilinmemekle birlikte, aslında İrlandalılara 1000 lira yerine çok daha fazla yardım etmek istediği ve bu bağlamda başlangıçta teklif ettiği ama İngiliz yetkililerce düşürülmesi istenilen 10.000 liralık para yardımından söz ettiği söylenebilir.

Para yardımından başka İrlanda'da halk arasındaki yaygın söylentilere göre Sultan Abdülmecit, İrlandalılara sadece para yardımıyla sınırlı kalmak istememiş, ayrıca İrlanda'ya patates ve buğday yüklü üç gemi de göndermiştir. Her ne kadar Osmanlı Arşivinde Sultan Abdülmecit'in bu gemileri gönderip göndermediği hakkında kesin bir bilgi olmasa da, söylentilere göre gemiler İrlanda'ya Kraliçeden habersiz olarak gönderilmiştir. Gemiler, bu gizlilik yüzünden, İngiliz yetkililerin dikkatini çekeceği Dublin'e değil, 50 kilometre kuzeyindeki Drogheda limanına demirlemişler ve erzaklarını buraya bırakmışlardır. Bugün Drogheda Belediyesi'nin ambleminde bulunan ay-yıldızı,

⁶⁹ BOA. MİLE, No: 12

⁷⁰ Verde 2015, s. 2; "English Extracts" *Nelson Examiner And New Zealand Chronicle*, 9 Kasım 1847, s. 125. "Legislative Council" *Nelson Examiner And New Zealand Chronicle*, 6 Kasım 1847, s. 142.

⁷¹ "Ireland" *Daily Southern Cross*, 13 Kasım 1849, s. 3.

⁷² "Miscellaneous" *New Zealand Spectator And Cook's Strait Guardian*, 14 Kasım 1849, s. 2.

yöre halkının Türklere olan şükran borcunun bir yansıması olarak değerlendirilenler vardır.⁷³

Bunlardan birisi de 1997-2011 yılları arasında İrlanda Cumhurbaşkanı olan Mary McAleese'dir. McAleese, Drogheda'nın ay-yıldızlı sembolünün Abdülmecit'in kıtlık sırasında gönderdiği yardımın bir mirası olduğunu ileri sürmüş ancak Drogheda Tarih Kurumu onun bu görüşü reddetmiştir. Ülkemizdeki bazı tarihçiler de Drogheda Türk Tarih Kurumu ile aynı görüştedir. "İrlanda Kasabası Drogheda'nın "Ay-Yıldız" Sembolünün Kökenleri" isimli makalesinde Muhsin Kadioğlu da Drogheda bayrağındaki ay-yıldızın Abdülmecit'in yaptığı yardımla ilgisi olmadığını belirtir.⁷⁴

Osmanlı Arşivinde, İrlandalılara para ve gıda maddesi gönderilmesi, hayvanlar için İşkodra Limanı'ndan saman ve kuru ot ihraç edilmesi şeklindeki Osmanlı yardımları için İngiltere kraliçesi tarafından 25 Mayıs 1847 tarihinde gönderilen teşekkürname yer almaktadır.⁷⁵ Ancak tahıl ve patates yardımı hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Bu sebeple bu bilginin doğruluğu saptanamamıştır.

Mevcut bilgiler doğrultusunda genel bir değerlendirmeyle, o dönemde İngiltere ve kıta Avrupası sanayi devriminin getirdiği refah ve zenginliğe rağmen İrlanda'ya yardım etmezken, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu maddî sıkıntı ve uzak coğrafi mesafeye aldırmadan zor durumdaki bölge insanına yardım ettiği belirtilmelidir. İşte, bu olayın anısına 800. kuruluş yıldönümünü kutlayan Drogheda Belediyesi'nce yaptırılan "Şükran Plaketi", 150 yıl önce Türk Gemicilerinin misafir edildiği düşünülen eski belediye sarayının duvarına (şimdiki Westcourt Otel'ine) 2006 Mayıs ayında törenle çakılmıştır.⁷⁶

Yukarıda belirtildiği gibi yardımlardan dolayı Osmanlı'ya ve Abdülmecit'e yönelik İngiliz basınında yer alan olumlu bakış, Sultan Abdülmecit'in 1848 İhtilali sırasında Avusturya'dan kaçan Macar ve Leh mültecileri Osmanlı topraklarına kabul etmesinden sonra daha da güçlenmiş gözükmektedir. Bu değişimi en iyi yansıtan gazetelerden biri de *Dublin Nation* gazetesidir. Gazete, 13 Ekim 1849 tarihli baskısında, bu algıyı ve İrlanda halkının konuyla ilgili memnuniyetini "*Tanrı Türkleri korusun, Hristiyanlara yardımından dolayı Sultanın şanı yürüsün, Muhammet onu korusun, Allah onu ödüllendirsin, Süleyman onu kutsasın*"⁷⁷ sözleriyle ifade etmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere Osmanlı yardımı, sadece İngiliz ve İrlanda gazetelerinde değil, Birleşik Krallığa bağlı Avustralya basınında da yer bulmuştur. *The Sydney Morning Herald* gazetesi, İrlanda'ya hiçbir Batı ülkesi yardım etmezken, Türk Sultanının 1000 poundluk yardımının Britanya İmparatorluğunda oldukça büyük ses getirdiğini yazmıştır. Haberin devamında gazete, her ne kadar Batıdaki öğretilerde Hristiyan dünyasının düşmanı ve kendisinden farklı olanlara karşı zulmeden birisi olarak

⁷³ Kadioğlu 2013, s. 163.

⁷⁴ Kadioğlu 2013, s. 170-171.

⁷⁵ Temel 2018, s. 345.

⁷⁶ Şöhret, 2013, s. 50

⁷⁷ Kinealy 2013, s. 118.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

anlatılıyor olsa da, gerçekte Türk Sultanının doğudaki ve batıdaki hükümdarlar arasında İrlandalılara sempati duyan tek kişi olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

İrlanda Patates Kıtlığı üzerine pek çok eser kaleme alan Christine Kinealy de, özellikle Britanya ve Amerika basınındaki haberleri esas alarak, “Müslüman hükümdar”la ilgili eski algıların değiştiğini dile getirir. Söz konusu haberlerde Sultan Abdülmecit’in yardımsever bir lider olduğu, hatta köle ticaretini dahi yasakladığı vurgulanmıştır.⁷⁹ Bu yönünden dolayı, Sultan Abdülmecit’in yardımı o dönem bazı Amerikan gazetelerinde de yer bulmuştur.⁸⁰

İngiliz, hatta Amerika basınında yankı uyandırmasına rağmen Sultan Abdülmecit’in İrlanda’ya yaptığı yardıma Osmanlı gazetelerinde hiç yer verilmemesi son derece dikkat çekicidir. İrlanda Patates kıtlığını takip eden gazetelerin, yardım konusuna değinmemelerinin nedenini tam olarak kestirmek mümkün olmamakla birlikte, *Takvim-i Vekayi*’nin resmi, *Ceride-i Havadis*’in ise yarı resmi niteliği göz önüne alınırsa, bizzat Abdülmecit’in isteği yüzünden olması çok muhtemeldir. Araştırılmaya muhtaç olan bu tezin nedeni, belki de Türklerdeki, “bir elin verdiğini diğer el görmemeli” anlayışıdır. Ancak yapılan tüm yardımlara rağmen İrlanda patates kıtlığı 7 yıl boyunca sürmüş ve bedelleri ise İrlanda için ekonomik ve demografik açıdan oldukça ağır olmuştur. Bir sonraki başlık altında, bu etkilere yer verilecek ve bunların İngiliz ve Osmanlı basınındaki yansımaları sunulacak ve değerlendirilecektir.

1845-1852 Patates Kıtlığının İrlanda’daki Yıkıcı Etkileri

İnsan Kayıpları

İrlanda’da yaşanan patates kıtlığının İrlanda üzerindeki en büyük etkisi şüphesiz insan kayıplarıdır. İrlanda nüfusu, XIX. yüzyıl başlarından 1845’e kadar 8,5 milyona yükselmiştir. Bu nüfus 1851’de 6.515.794’e düşmüş, 1852 yılına gelindiğinde ise üçte bir oranında azalmıştır.⁸¹ Bu oranlara bakıldığında böylesine küçük bir ülke için, kıtlık sırasında hayatını kaybeden 1 milyon insan oldukça ağır bir kayıptır. O dönemde İrlanda için bu rakam nüfusun 8’de 1’ini kaybetmek anlamına gelmekteydi ki bu hiçbir kıtlıkta görülen bir oran değildir.⁸² Bugün dahi İrlanda nüfusu kıtlık öncesindeki rakamlara ulaşamamıştır. Ancak 1 milyon insanın ölmesine yol açan sadece açlık değildir. Bu süreçte ölümlere pek çok hastalık da sebep olmuştur.

Bu hastalıklara bakıldığında, iyi bir C vitamini kaynağı olan patatesin bulunamamasından ve diğer sebze ile meyvelerin de İrlanda diyetinin bir parçasını oluşturmamasından kaynaklandıkları anlaşılmaktadır. C vitamini eksikliği kısa süre sonra iskorbüt hastalığıyla sonuçlanmıştır. Süt ve süt ürünlerine ulaşamaması ise, A vitamini

⁷⁸ “English Extracts, Address to the Sultan of Turkey” *The Sydney Morning Herald*, 24 Şubat 1849, s. 5.

⁷⁹ Kinealy 2013, s. 118.

⁸⁰ The Sultan and The Distressed Irish” *Richmond Daily Whig*, 12 Mayıs 1847, s. 2; “The Sultan and the Distressed Irish” *Indiana State Sentinel*, 15 Mayıs 1847, s. 3; “Ireland” Anti-slavery Bugle, 21 Mayıs 1847, s. 3; Ireland” *The Republic*, 16 Temmuz 1849, s. 3.

⁸¹ “The Irish Census” *Daily Southern Cross*, 30 Ocak 1852, s. 4; O’Neill 2009, s.7.

⁸² O’Grada 2004, s. 13, 21.

eksikliği, dolayısıyla körlüğe ve akıl sağlığının yitirilmesine yol açmıştır. Kıtık döneminde vitamin eksikliğine bağlı açlık ödemi de yaygın görülmüştür. Kıtığın ardından, o sırada Avrupa'da endemik olan ve her ikisi de ortak bit tarafından bulaşan iki ayrı hastalık, yani tifüs ve nükseden ateşe bağlı "kıtık ateşi" de ortaya çıkmıştır. Yetersiz beslenmenin ardından ishal hastalıkları ve bir başka endemik enfeksiyon olan dizanteri ve kolera da, İrlanda'da kıtlık sırasında sıklıkla görülmüştür. 1847'de 25.000 ölümün bu nedenden kaynaklandığı kaydedilmiştir. 1847'de tifüs 57.000 insanın ölümüne, kolera ise 1848'de 30.000'den fazla insanın ölümüne sebep olmuştur. O dönemin halk sağlığı hizmetlerindeki eksiklikler düşünüldüğünde, bilim insanları tarafından, mevcut rakamların önemli ölçüde eksik olduğu da ileri sürülmektedir. Artan yoksulluk nedeniyle yaşam koşullarında kötüleşme ve buna ilaveten zayıflamış olan bağışıklık sistemi de hastalıkların ve ölümlerin nedenlerine eklenmiştir. Bağışıklık sisteminin bozulmasının yanı sıra yetersiz beslenme kalp yetmezliği gibi hastalıklara sebep olmuştur. Nihai ölüm nedeni ise genellikle, mide-bağırsak sistemi veya solunum yolunu içeren bir enfeksiyon olmuştur. Tüm bunlar göz önünde alındığında çok sayıda insanın yetersiz gıdanın doğrudan veya dolaylı bir sonucu olarak öldüğü anlaşılmaktadır.⁸³

Çoğu kıtlıkta olduğu gibi, ölüm oranları yaşlılar ve çocuklar arasında yüksektir. Kadınların ise erkeklere oranla hastalıklara karşı biraz daha dirençli olduğu görülmüştür. Kadınların ölüm oranının erkeklere göre biraz daha düşük olması kültürel faktörlerden çok fizyolojik faktörlerden kaynaklanmıştır.⁸⁴

İrlanda Patates kıtlığının İrlanda'daki yıkıcı etkilerinden insan kayıplarıyla ilgili olarak dönemin Osmanlı gazetelerinde tek bir haber yer almaktadır. O da *Takvim-i Vekayi*'nin 21 Mayıs 1847 tarihli sayısında çıkan haberdir. Buna göre, İrlanda'da meydana gelen kıtlık giderek yıkıcı olmuştur. İnsanların açlıktan ölme oranları arttığı için artık ölen kişiler, otuzar kırkar aynı mezara gömülmektedirler.⁸⁵ Bu konuda sadece tek bir haber yer almasına karşın, müteakip başlık altında da görüleceği üzere, İrlanda'dan yapılan göçler, Osmanlı gazetelerinde biraz daha fazla yer bulmuştur.

İrlanda'dan Yapılan Göçler

Kıtığın en uzun süreli mirası, hayatta kalanlar üzerinde bıraktığı yıkıcı ekonomik ve demografik etkiydi. *Phytophthora infestans* mantarı kıtlıkla birlikte yok olmamış, aksine tarımda ağırlıklı olarak patatese dönmeği imkânsız hale getirmiştir. Bu da İrlanda'dan göçü gerekli kılmıştır.⁸⁶ Göç konusu, Osmanlı gazetelerinde çokça yer almıştır. Hem *Takvim-i Vekayi* hem de *Ceride-i Havadis*'in ilgili haberlerine bakıldığında, gazetelerin o tarihlerdeki güncel gelişmeleri takip ettiği anlaşılmaktadır. Örneklerde de görüleceği üzere haberlerde, hem göç eden kişilerin sayıları verilmiş, hem de göç sırasında yaşanan kazalardan bahsedilmiştir.

Kıtık öncesi yıllarda İngiltere Göç Kurulu, İrlanda ve Britanya Kuzey Amerika'sı limanlarına göç için 1803'de bir düzenleme yapmıştır. Yolcu Kanunu denen bu

⁸³ McConnell 1998, s. 377-388.

⁸⁴ O'Grada 2004, s. 14.

⁸⁵ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîye" *Takvim-i Vekayi*, 21 Mayıs 1847, s. 3.

⁸⁶ O'Grada 1999, s. 12.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

düzenlemede, taşınacak göçmen sayısı, her yolcu için gerekli su ve yemek miktarı, net bir biçimde belirlenmiştir. Fakat bu kanunlar en iyi zamanlarda bile göçmenleri korumak için yeterli olmamış, ölümlerle sonuçlanmıştır. Kıtılık başladığında ise bu kanun göz ardı edilmiştir. Taşımada kullanılan gemiler bu amaç için uygun değildir. Bu sağlıksız koşullara açlık ve kötü yiyecekler de eklenince sırf yolculuklar sırasında büyük çapta ölümler olmuştur.⁸⁷ Ayrıca göç edenlerin çoğu, genellikle kendi kaynaklarını kullanmışlardır. Topraksız yoksul kimseler ise göçü göze alamamışlardır.⁸⁸

1845 yılında öncelikle, 200.000 kişinin yaşadığı başkent Dublin'e bir iç göç başlamış, binlerce mülteci iş ve rahat bir yaşam için buraya gelmiştir. Ayrıca binlerce kişi, burayı gemilere binmek için bir liman olarak kullanmıştır. İki durumda da çok sayıda göçmen burada yaşama veda etmiştir. Çünkü Dublin'de kıtlık vardır ve onunla mücadele pek mümkün olmamıştır. Bunun sonucunda hapisaneler, hastaneler, mezarlıklar tüm bu insanlarla dolmuş ve yeni bir kriz başlamıştır.⁸⁹

1846 sonunda tüm İrlanda'da büyük bir panik yaşanmış ve bunun sonucunda İrlanda'dan Kuzey Amerika'ya büyük çaplı bir göç başlamıştır. İnsanların binlercesi kıtlıktan kaçmak için her şeyi göze almış, 1847 Ocak ayında 4000'den fazla göçmen New York'a, Şubat ayında da çok büyük bir grup New Brunswick'e yola çıkmıştır.⁹⁰ Kış ortasında bu panik haliyle ülkelerini terk ederek Amerika'ya gelmiş insanlarda, "her yer İrlanda'dan daha iyidir" düşüncesi oluşmuştur. Hâlbuki daha önce yapılan göçlerde İrlandalıların gidecekleri yerler ve koşullar hakkında çok titiz davrandıkları bilinmektedir. Ayrıca bu süre zarfında yol ücreti, talep üzerine neredeyse iki kat artmıştır. İrlanda'dan 1846-47 kışındaki kaçışta Ocak'tan Mayıs'a kadar 80.000-90.000 arası kişi, 1847 Temmuz sonunda da 300.000 kişi Liverpool'a yerleşmiştir ve bu dönemde İrlanda'nın en kötü yerlerinden biri olan Cork'tan 17.000 kişi göç etmiştir.⁹¹

Frankfurt gazetesini kaynak gösteren *Takvim-i Vekayi* de, 8 Nisan 1847 tarihli sayısında göçleri haber yapmıştır. Buna göre, kıtlık sebebiyle İrlanda'dan Liverpool'a her gün gelenlerin miktarı 600.000'den 700.000'e çıkmış, bu sebeple İngiliz parlamentosu Liverpool'daki yönetimine tedbir alma konusunda yetki vermiştir.⁹²

Liverpool dışında, 1847 yılında en az 106.000 göçmen de Kanada ve New Brunswick'e gitmiştir.⁹³ 1847'de, yine yaklaşık 230.000 kişi Avustralya'ya ve Kuzey Amerika'ya göç etmiş, benzer sayılar 1848'de de görülmüştür. 1849-1852 döneminde ortalama yıllık göç 200.000'in üzerindeyken, en yüksek sayı 1851'de olmak üzere 250.000'in üzerinde olmuştur.⁹⁴ Yeni Zelanda'ya giden göçmenlerin sayısıyla ilgili olarak

⁸⁷ Spray 2003, s. 3.

⁸⁸ O'Grada 2004, s. 15.

⁸⁹ O'Grada 1999, s. 11.

⁹⁰ Spray 2003, s. 4.

⁹¹ Spray 2003, s. 5-8.

⁹² "Vukuat-ı Gayr-i Resmîye" *Takvim-i Vekayi*, 8 Nisan 1847, s. 3.

⁹³ Spray 2003, s. 8.

⁹⁴ McConnell 1998, s. 389-390.

ise *New Zealander* gazetesi sadece 1852 yılı başından Haziran ayına kadar gelen göçmenlerin sayısını 300.000 olarak vermiştir.⁹⁵

Bu dönemde İrlanda'dan başka yerlere başlayan göçler, *The Times* gazetesinin 17 Eylül 1847 tarihli haberine göre, mağdur insanları bir başka ölüm formuna sürüklemiştir.⁹⁶ 1847 yılında İrlanda sahillerinden ayrılan yaklaşık 40.000 insan denizde veya karaya çıkarılırken ölmüş, New Brunswick'e gelen 16.000 göçmenin yedide biri ise o yıl hayatını kaybetmiştir.⁹⁷ Bu yılda denizde ölen İrlandalılar ile ilgili bir haber de 24 Haziran 1847'de *Takvim-i Vekayi*'de çıkmıştır. Habere göre, kıtlık sebebiyle İrlanda'dan Amerika ve Kanada gibi yerlere gitmek için İngiltere tarafından gönderilen gemilerden biri, Sean Loren nehrinde batmış ve 78 kişi ölmüş, diğeri ise Marlin adasında taşlara çarptığından 68 kişi yaşamını yitirmiştir.⁹⁸

Takvim-i Vekayi gazetesinin göçlerle ilgili haberlerinde, İrlanda ile ilgili diğer haberlerinde olduğu gibi, yine tarafsız bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Göç eden veya göç sırasında ölenlerin sayısını vermiş ama bu haberlerine hiçbir yorum eklememiştir. Ancak *Takvim-i Vekayi*'nin göçle ilgili tarafsız yaklaşımını *Ceride-i Havadis* gazetesi için söylemek mümkün değildir. Çünkü gazete, göçle ilgili haberlerini verirken, salt sayıları vermemiş, göçün İngiltere'nin yardım politikalarına rağmen gerçekleştiğini de vurgulamıştır.

İstatistiklerin en yüksek sayıya ulaştığı 1851 yılında bile, önce İrlanda adasında ziraat ve hasatın o yıl da düzelmediğini ve bu yüzden Birleşik Krallık'ın Aralık ayında buraya yardım gönderdiğini belirtmiş, ardından kıtlıkla yine başa çıkamadığını vurgulamıştır. Sonra da, bunun sonucu olarak, İrlanda'da bulunan dokuz köyün ahalisinin Amerika ve İngiltere gibi yerlere ikamet için yola çıktığını aktarmıştır.⁹⁹

Ceride-i Havadis, 7 Eylül 1851'deki haberinde ise göçlerle ilintili olarak, İrlanda ile New York arasında sefer yapmak üzere vapur inşası için bir kumpanya tertip edildiğini, ancak gerekli paranın toplanamadığını belirtmiştir. Çünkü, gazeteye göre, insanlar vapurun denizde telef olacağı gibi düşüncelere sahiptirler ve bu sebeple yardıma gönülsüzdürler. Ancak haberin devamında, konuyla ilgili olumlu gelişmelere de yer vermiş ve 8 ila 10 vapur daha yapılacağını, bu vapurların eskiden ayda bir kez işlerken artık her hafta sefer yaptığını, İngiltere ve Fransa'ya dahi gidip gelmekte olduğunu yayımlamıştır.¹⁰⁰

Amerika ve Britanya dışındaki yerlere yapılan göçlerle ilgili olarak ise *Ceride-i Havadis*, 10 Ekim 1847'de Katolik İrlandalıların Roma'ya gitme isteklerine dair bir haber yayımlamıştır. Buna göre İrlanda ahalisinden 2000 kişi Papa'dan yardım istemek için silahlanıp İtalya'ya geçmeye çalışmıştır. Bu durum papaya haber verilmiştir.¹⁰¹

⁹⁵ "Emigration From Ireland" *New Zealander*, 23 Haziran 1852, s. 3.

⁹⁶ "London, Friday, September 17, 1847" *The Times*, 17 Eylül 1847, s. 4.

⁹⁷ McConnell 1998, s. 389-390.

⁹⁸ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 24 Haziran 1847, s. 3.

⁹⁹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 17 Aralık 1851, s. 3.

¹⁰⁰ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 7 Eylül 1851, s. 3.

¹⁰¹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 10 Ekim 1847, s. 2.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

Ceride-i Havadis 14 Mart 1850'de benzer bir habere daha yer vermiştir. Buna göre, Avrupa'nın bazı yerlerinde ziraata zarar gelmesinden dolayı çiftçilikle uğraşanlar helak olmuşlardır. Bu yerlerden biri olan İrlanda'daki Gaitte kasabasının önde gelenlerinden bir kişi papa ile görüşmüştür. Bu kişi, 2000 kadar İrlandalının, adalarında iş ve güç bulamadıkları, yiyecek alacak parayı dahi kazanamadıkları için Roma'da çiftçilik yapmak üzere kabulleri için başvurmuş, Papa da bu durumu uygun bulmuştur.¹⁰²

Göçle ilgili istatistiksel veriler bu dönemde İrlanda'dan ayrılan göçmenlerin yaklaşık % 75'inin Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleştiğini göstermektedir. Kanada'ya ulaşan göçmenlerin bile çoğu, engellemelere rağmen sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmişlerdir. Bunun sebeplerinden bir tanesi İrlandalı göçmenlerin, ABD'yi ezilen insanların yeni yurdu/özgürlüğün yurdu olarak görmeleridir. ABD ise hem sanayide hem de tarımda ucuz işgücüne ihtiyaç duyduğu için, bu yasadışı göçmenlere göz yummuştur.¹⁰³

İrlandalıların göçlerine yer veren bir diğer gazete de *The Times* gazetesidir. Gazete, 26 Ocak 1853 tarihli sayısında yer verdiği haberde, Kuzey Amerika'ya yapılan göçlerde yolcular arasında yaygın bir biçimde hastalık görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca gazete, İrlandalıların Avustralya'ya da göç ettiklerinden söz etmiş ancak bunu farklı bir biçimde değerlendirmiştir. Gazetenin editörüne göre, İrlandalılar, Kuzey Amerika'ya kıtlıktan kurtulmak için giderken, başka yerlere zengin olmak umuduyla göç etmektedirler. Ancak Avustralya'ya yapılan bu yolculuğun da yine çoğu kez ölümle sonuçlandığını, sadece 1852 yılının Eylül ayında Melbourne varan 3 gemide yolculardan 175'i öldüğünü belirtmiştir. Gazetenin editörü söz konusu yazısının devamında, 1853 yılına gelmesine rağmen, hala tüm bunlardan kimin sorumlu olduğuna ve kimin sebep olduğuna dair sorular sormaktadır. Sonra da kendi sorusuna cevap niteliğinde, “*alt sınıfın şu anda içinde yaşadığı bolluk, yüksek ücretlerin ve düşük erzak fiyatlarının etkisi, İrlanda kıtlığının sunduğu çözümlere benzer bir çözümü imkânsız kılıyor*” ifadesine yer vermiştir. Bununla, İrlanda'da durumun artık düzeldiğini ancak İrlandalıların buna rağmen göç ettiklerini ima etmiştir.¹⁰⁴

Özetle İrlandalıların Amerika Kıtasına göçleri, sağlıksız koşullarda 1846'dan 1853'e kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında toplamda 2 milyon insan ülkeden açlık sebebiyle Britanya İmparatorluğunun çeşitli yerlerine, Kanada, Amerika ve daha başka yerlere göç etmiştir.¹⁰⁵

Patates kıtlığının İrlanda üzerindeki bir başka etkisi ise artan suç oranlarıdır. Osmanlı gazeteleri buna dair haberlere de yer vermiştir.

Artan Suç Oranları

İrlanda patates kıtlığının, İrlanda'daki bir başka sonucu da ülkedeki suç oranının artmış olmasıdır. Ancak bu dönemdeki suçların niteliği önceki dönemlere göre değişmiştir. Kıtlık sırasında aç kalan aileler sokaklara dökülüp, yemek ve para için

¹⁰² “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 14 Mart 1850, s. 4.

¹⁰³ McConnell 1998, s. 390.

¹⁰⁴ *The Times*, 26 Ocak 1853, s. 4

¹⁰⁵ O' Neill 2009, s. 7.

dilenmeye başlamışlardır. Ayrıca sokaklarda ölen insanların gömülmemiş cesetlerini gören insanlar suça meyletmıştır. İnsanlar o dönemde özgür olarak aç bir şekilde İrlanda'da yaşamaktansa, hapse girmenin veya İngiliz kolonilerinde cezaya çarptırılmanın yaşamak için daha iyi bir fırsat olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁰⁶

1847 yılının polis raporlarına bakıldığında suç oranlarının önceki döneme göre üç kat arttığı görülmektedir. Bu raporlara göre; sığır ve koyun çalma olayları on kat, hırsızlık ve soygun beş kat artarken, tecavüz sayısı üçte iki azalmıştır. Daha önce hiç hapse girmemiş kişiler bile, bu dönemde suç işleyerek hapisanelere girmiş, buradaki sayıları artırmışlardır. Özellikle İrlanda'da yer alan Dublin'de, Connacht ve Munster'ten olan mahkûmların oranı yükselmiştir. Suçun değişen doğasının bir başka göstergesi de, Dublin Newgate hapisanesindeki hem erkek hem de kadın mahkûmların ortalama sayısının kıtlık sırasında artması olmuştur. Yazılanlara göre o dönemde insanlar, mahkûmların erzaklarına erişmek için küçük suçlar işlemişlerdir. Ayrıca kıtlık İrlanda'daki insanlar arasındaki bağları kopararak, yalnızlaşan insanları, ihtiyaçlarını karşılamak için olağan dışı arayışlara itmiştir.¹⁰⁷

İrlanda'da artan suç oranlarına dönemin gazeteleri de tanıklık etmişlerdir.¹⁰⁸ Üstelik suçlar, sadece Britanya basınında değil, Osmanlı gazetelerinde de yer almıştır. *Takvim-i Vekayi*, suçla ilgili haberlerde, diğer konularda olduğu gibi daha çok teknik bilgiler sunarken, *Ceride-i Havadis*, zaman zaman haberlerine yorum ve değerlendirme de katmıştır. Hatta suç söz konusu olunca, İngiliz gazetelerindeki gibi bir üslup kullanmış, İrlandalıların kıtlığı bahane ederek suça karışıklarını iddia etmiştir.

Örneğin 1846 yılının Ekim ayında yer verdiği bir haberinde, İrlanda'nın işsiz ve güçsüz kimselerinden 5, 10 bin kişinin ayaklandığını, bu kişilerin patates hasılatının eksikliği nedeniyle ortaya çıkan kıtlığı bahane ederek, türlü kötülöklere cüret ettiklerini yazmıştır. Haberin devamında, İngiltere devletinin bunlara bir iş bulup orada bulunan bir yol inşasına başlatacağını yazmıştır.¹⁰⁹ *Ceride-i Havadis*, bir ay sonra çıkan bir diğer haberinde ise, patatesin çürüyüp fenalaşmasından dolayı 4.000.000 nüfusa¹¹⁰ sahip İrlanda adasının ahalisinin fırınları basıp, zorla ekmeklere el koyduğunu yazmıştır. Habere göre, İngiltere bunu engellemek için askeri güç kullanmış, İngiltere askeri ve İrlandalılar arasında bir çatışma çıkmış, 17-18 kişi ölmüş, 30, 40 kişi de hapsedilmiştir. Daha sonra İrlandalılar, hapisteki soydaşlarını çıkarmak için teşebbüste bulunmuşlar ve İngiltere'yi, "bize yiyecek göndermezseniz, üzerinize gelir, savaşırız" diye tehdit etmişlerdir. Bu durum üzerine İngiltere oraya 23.000 asker göndermiştir. Haberin kaynağı İngiliz gazeteleridir.¹¹¹

Takvim-i Vekayi de bu konuyla ilgili bazı haberler yapmıştır. Bunlardan biri 4 Haziran 1847 tarihli baskısında yer almıştır. Buna göre, şiddetli kıtlık sebebiyle

¹⁰⁶ O' Neill 2009, s. 8.

¹⁰⁷ O' Grada 2004, s. 5-6.

¹⁰⁸ "House of Common, Protection of Life (Ireland) Bill", *The Times*, 26 Haziran 1846, s. 3.

¹⁰⁹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 10 Ekim 1846, s. 3.

¹¹⁰ *Ceride-i Havadis* gazetesinde dönemin İrlanda nüfusu 4.000.000 olarak verilmişse de bu bilgi doğru değildir. Adanın kıtlık öncesi 1845'teki nüfusu 8.500.000'dur. Bkz. O' Neill 2009, s. 7.

¹¹¹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 12 Kasım 1846, s. 3.

İrlanda Patates Kıtlığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

İrlanda'da ahali uygunsuz hallere kalkışmıştır. Bu durum askeri kuvvetle yatırılmıştır. Ancak halkın ıstırabının giderilmesi için zahire ithalini kolaylaştırmak ve İrlanda'dan yapılacak ihracatı men etmek gibi tedbirler de ilan edilmiştir.¹¹² Haberin kaynağı Fransız gazeteleridir.

1847 yılında “Dış Haberler” başlıklı bölümde sık sık Kraliçe Viktorya'nın parlamento konuşmalarına yer veren *Ceride-i Havadis* ise konuyla ilgili olarak yine Kraliçenin İrlanda ile ilgili açıklamalarından birine yer vermiştir. 19 Aralık 1847 tarihli sayısında yer verdiği habere göre Kraliçe, İrlanda'daki mevcut durumun kendisini kederlendirdiğini ifade etmiş, bir an evvel gerekli çözümlerin bulunmasını istemiştir. Ayrıca Kraliçe İrlanda'da bir önceki sene olduğu gibi 1847'de de ziraatın kötüye gidişinden dolayı, bazı yerlerde vukua gelen suçların gün be gün arttığını, bunların önlenmesi için adadaki yetkililere emirler verilmiş olsa da bunların yetersiz kaldığını, bu yüzden artan suç oranının tamamen ortadan kaldırılması için meclisten de bazı tedbirler almasını istediğini belirtmiştir.¹¹³

Kraliçenin konuşmasında alındığını ve alınacağını belirttiği tedbirler de yine Osmanlı gazetelerinde yer bulmuştur. Mesela *Ceride-i Havadis*, 2 Ocak 1848 tarihli sayısında bu tedbirlerden birisinden söz etmiştir. Habere göre, İrlanda ahalisinden bazı asiler ziraat erbabının çiftliklerini basarak eşya ve mallarını gasp, katl-i nüfus eylemekteydiler. İngiltere'nin tespitine göre İrlanda'daki çiftlik sahipleri, İrlanda'da oturmamakta, orada kazandıkları paraları İngiltere'de harcamaktaydılar. Bu sebeple çiftlik sahiplerine 6 ay İrlanda'da ikamet etme zorunluluğu getirilmiştir. Böylece mevcut suç oranı düşürülebilecektir. Buna karşılık çiftlik sahiplerinin çoğu, İrlandalı asilerin fenalıklarından dolayı adada oturmaya cesaret edemediklerini dile getirmişlerdir. Çözüm olarak ikamet zorunluluğu kararından dönülmemekle beraber İrlanda ahalisine silahlarını memurlara teslim etmeleri söylenmiş ve silah alınıp satılması yasaklanmıştır.¹¹⁴ Yine *Ceride-i Havadis*'te Ocak ayının sonunda çıkan bir başka habere göre ise, İrlanda adasında gasp ve adam öldürme gibi insanlığa yakışmaz suçlar vukua geldiğinden, İngiltere devleti adaya bir takım memurlar tayin etmiştir. Katle cüret edenlerin o saat cezasının kesilmesi (idam), daha aşağıda suçlar işleyenlerin ise Avusturalya'ya sürülmesi emredilmiştir.¹¹⁵

İngiltere'nin İrlandalılara verdiği cezalar *Takvim-i Vekayi* gazetesinde de haber olmuştur. Bu minvalde bir habere göre, İrlanda'da suç işleyenler için İngiltere topraklarına ayak basmama cezası düşünülmüş, bu, parlamento meclisinde iki defa okunmuş ancak kabul edilmemiştir. Buna rağmen bu kanun teklifi, üçüncü defa meclise sunulmuş, 335 azadan 40 kişi reddetse de 295 kişi kabul ettiği için tasarı en nihayet kabul edilmiştir. Haberin kaynağı İngiltere gazeteleri olarak belirtilmiştir.¹¹⁶

İrlanda'ya yönelik bu cezalar o dönemde Lordlar kamarasında tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalarda, İrlandalı vekillerden bazıları, İrlandalıların baskı gördüğünü,

¹¹² “Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye” *Takvim-i Vekayi*, 4 Haziran 1847, s. 4.

¹¹³ “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 19 Aralık 1847, s. 1.

¹¹⁴ “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 2 Ocak 1848, s. 2.

¹¹⁵ “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 30 Ocak 1848, s. 3.

¹¹⁶ “Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye” *Takvim-i Vekayi*, 21 Mayıs 1848, s. 2.

vergilerini ödemelerine rağmen İngiltere'nin kölesi gibi görüldüklerini, İngiltere'nin ordu gönderip vergi almaktan başka bir şey yapmadığını dile getirmiştir.¹¹⁷ İngiltere'nin, bizzat kendi vekillerinden bazılarının da itiraz ettiği ve eleştirdiği gibi İrlanda'daki suçları baskı yoluyla önlemeye çalışması ve genel olarak İrlanda konusunda baskıcı bir yaklaşım sergilemesi, İrlanda'da, İngiliz karşıtı bazı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu hareketler az da olsa yine Osmanlı gazetelerinde haber olarak yer almıştır.

İrlanda Patates Kıtılığının Bağımsızlık Savaşı'na Etkisi

Kıtılığın bir başka sonucu, 1848 ihtilallerinin İrlanda'da da görülmesiydi. Kıtılık sırasında yaşanan sıkıntılar, bir grup İrlandalı genci sorgulamaya ve isyana teşvik etmiştir. Aslında İrlanda'daki bu hareket, kıtlıktan hemen önce başlamıştır. William Smith O'Brien (Limerick'deki parlamento üyesi), Charles Gavan Duffy (*The Nation* gazetesi editörü), John Blake Dillon ve Thomas Davis gibi kişiler 1841 yılında bir gazete kurmuşlardır. *The Nation* gazetesinin yazarları Birlik Yasası'na karşı yasal muhalefete odaklanmanın yanı sıra İrlanda kültürel milliyetçiliği hakkında yazılar da yayınlamışlardır.¹¹⁸ 1841'de Davis, İrlanda'nın kendi tarihini ve kültürünü yeniden keşfedene kadar özgürlüğe hazır olmayacağını iddia eden bir makale yazmıştır. Kıtılık yıllarında, Genç İrlanda Hareketi'nin resmi örgütü olarak görülen İrlanda Konfederasyonu (13 Ocak 1847) kurulmuştur. Konfederasyon, İrlanda için özyönetim talep etmiş ve 1848 Fransız Devriminden sonra, İrlanda Cumhuriyeti'nin kurulması ve ayaklanmada kullanılacak askeri taktikler John Mitchel gibi kişiler tarafından dillendirilmiştir.¹¹⁹ İsyanlarında başarısız olsa da, Genç İrlanda Hareketi daha sonraki yıllarda İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine esin kaynağı olmuştur.

Genç İrlanda Hareketi ile ilgili olarak Osmanlı gazetelerinde de bazı haberler yayımlanmıştır. Örneğin *Takvim-i Vekayi*, 22 Haziran 1848 tarihli bir haberinde, İrlanda'da gazete çıkaran birisinin ahaliyi teşvik ederek, devlete karşı şeyler yayınladığını, bu yüzden devlet tarafından muhakeme edildiğini ve suçu sabit olduğundan, 14 sene müddetle İrlanda'dan sürüldüğünü yazmıştır¹²⁰ (Bahsi geçen kişi/kişiler *The Nation* gazetesini yayımlayan Genç İrlanda Hareketi liderleridir.) Bu olay, *Ceride-i Havadis'in* Temmuz 1848'deki haberinde de yer almıştır. Buna göre, İrlanda'da vuku bulan ihtilalden dolayı, İngiltere devleti muhafaza için 26 bin asker toplamış ancak isyan bertaraf edildiği için yalnızca 18.000 asker gönderilmesi münasip görülmüştür.¹²¹

Osmanlı basınında İrlanda Patates kıtlığı ile ilgili çıkan bu haberden sonra *Ceride-i Havadis* gazetesinin İrlanda ile ilgili haberleri yayımlamaya devam ettiği görülmektedir. Ancak bu haberler genellikle günlük olayların aktarımı şeklindedir.¹²²

¹¹⁷ "House of Lords", *The Times*, 12 Nisan 1848, s. 2.

¹¹⁸ Fenton 2010, s. 17-25.

¹¹⁹ Rynne 2014, s. 111-114.

¹²⁰ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîyye" *Takvim-i Vekayi*, 22 Haziran 1848, s. 3-4

¹²¹ "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 10 Temmuz 1851, s. 3.

¹²² "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 19 Mart 1853, s. 3; "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 2 Temmuz 1850, s. 4; "Havadisat-ı Ecnebiyye" *Ceride-i Havadis*, 30 Nisan 1850, s. 3.

Sonuç

İrlanda Patates Kıtılığı 1845-1852 yılları arasında İrlanda adasında çok yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Dönemin Britanya hükümetlerinden Robert Peel hükümeti kıtlığa karşı birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Ancak onun önlemleri Britanya parlamentosunda hoş karşılanmamış ve iktidardan düşmesine neden olmuştur. John Russel hükümeti ise genel olarak çok etkili çözümler üretememiştir. Konu üzerinde uzmanlaşmış tarihçilerden Christine Kinealy'ye göre, Britanya hükümetlerinin hiç birisi etkili önlemler alamamıştır. Çözüm için en çok çaba gösteren Peel Hükümeti bile aslında kıtlık karşısında halkı doyurmayı değil, fiyatları düşük tutabilmeyi amaçlamıştır.¹²³

Böylesi bir öneme sahip, İrlanda'daki Patates Kıtılığı hem dönemin İngiliz basınında hem de Osmanlı gazetelerinde sıkça yer almıştır. Dönemin İngiliz hükümetlerinin kamuoyu yaratmada kullandığı araçlardan birisi olan *The Times* gazetesi, kıtlık süresince, Lordlar ve Avam kamarasında konuyla ilgili görüşmelere yer vermiş, bu görüşmelerde İngiltere'nin İrlanda için yaptığı ve yapmayı planladığı yardımları aktarmıştır. Ayrıca gazete, kıtlık önlemleri konusunda İrlandalı ve İngiliz vekiller arasındaki atışmaları da haber yapmıştır. Buna ilaveten İrlanda başlığı altında yer verdiği yazılarda, konuyla ilgili bazı değerlendirmeler yapmıştır. Özellikle gazetenin editörünün fikirlerini beyan ettiği bu yazıların çoğunda, kıtlığın İrlandalılar tarafından abartıldığı, İrlandalıların aslında tembel oldukları, çözüm yöntemlerini baltaladıkları, kendilerine yapılan yardımlara rağmen hala İngiltere'ye muhalefet ettikleri belirtilmiştir.

İrlanda patates kıtlığını takip eden Osmanlı basınında ise iki farklı tutum göze çarpmaktadır. Devletin resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*, konuyla ilgili haberlerinde ve yazılarında genellikle tarafsız bir tutum sergilemiş, Avrupa gazetelerinden aldığı haberlerinde daha çok gelişmelerle ilgili teknik ve somut bilgiler vermiş, bunlar üzerine bir yoruma veya değerlendirmeye yer vermemiştir. Haberlerin sonuna da kaynak olarak genellikle Frankfurt gazetesi, Fransız gazeteleri, İngiliz gazeteleri gibi ifadeler eklemiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir İngiliz tarafından çıkarılan *Ceride-i Havadis* ise, *Takvim-i Vekayi*'ye göre salt İrlanda'daki gelişmelerle ilgili bilgi vermekle yetinmemiş, bazı haberleri yorum katarak sunmuştur. Bu yorumlarında da İrlandalılardan çok İngiliz hükümetlerinin açıklamalarını kabul eden bir tavır sergilemiştir. Kraliçenin uzun parlamento nutuklarına da sıklıkla yer veren gazete, kaynak olarak genellikle İngiliz gazetelerinden istifade etmiştir. Bu, Fransız ve Alman gazetelerine daha çok referansta bulunan *Takvim-i Vekayi* ile belirgin bir şekilde ayrıldığı noktalardan birisidir. Ayrıca nerdeyse her haberin sonunda İngiliz Hükümeti'nin kıtlık karşısında İrlandalılara yardım ettiğine dair bilgiler vermiştir.

Gazetelerin bu farklı tutumlarını Genç İrlanda Hareketi ile ilgili çıkan haberlerde çok daha net bir biçimde görmek mümkündür. Örneğin, *Takvim-i Vekayi*, İrlanda'da gazete çıkaran birisinin ahaliyi teşvik ederek devlete karşı bir şeyler yayınladığı için, devlet tarafından muhakeme edildiğini ve sürüldüğünü yazarken,¹²⁴ *Ceride-i Havadis* ise

¹²³ Kinealy 2011, s. 74.

¹²⁴ "Vukuat-ı Gayr-i Resmîye" *Takvim-i Vekayi*, 22 Haziran 1848, s. 3-4

aynı hareketi bir ihtilal ve fesat olarak tanımlamış ve İngiltere'nin bu ihtilalden dolayı düzeni sağlamak amacıyla askeri kuvvet topladığını belirtmiştir.¹²⁵

Bu iki Osmanlı gazetesinin meseleye bakışlarındaki farklılığın ortaya çıktığı bir diğer gelişme, İrlanda'da artan suçlardır. *Ceride-i Havadis*, kıtlık sırasında İrlanda'da artan gasp ve adam öldürme gibi suçları, “insanlığa yakışmaz şeyler” olarak tanımlarken ve İngiltere'nin bunları önlemek için adaya birtakım memurlar tayin ettiğini belirtip, buna “cüret edenlere” karşı verilen cezaları yayımlarken.¹²⁶ *Takvim-i Vekayi*, sadece, İrlanda'da karışıklık çıkması durumunda parlamentonun vermeyi düşündüğü sürgün cezasını oyladığını aktarmıştır.¹²⁷

Ayrıca *Ceride-i Havadis*'in, *Takvim-i Vekayi*'ye göre, İrlanda ile ilgili çok daha fazla habere yer verdiği görülür. Sadece Patates Kıtlığı sırasında değil, sonrasında da İrlanda ile haberleri yayımlamaya devam etmiştir. Bu, muhtemelen sahibinin bir İngiliz vatandaşı olmasındandır. Son olarak dikkat çeken bir diğer husus, Osmanlı gazetelerinin İrlanda kıtlığı ile ilgili hemen hemen tüm önemli gelişmeleri aktarırken, aynı derecede öneme sahip, Sultan Abdülmecit'in İrlandalılara yaptığı yardıma hiç yer vermemeleridir. Oysa Osmanlı Sultanının bu yardımı o dönemde sadece İrlanda ve İngiliz gazetelerinde değil, Amerikan, Yeni Zelanda ve Avustralya basınında da çokça yer almıştır. Hatta özellikle Birleşik Krallık çatısı altındaki yerlerde çıkan ilgili haberlerde Sultan Abdülmecit'in yardımseverliği ve bu yönüyle Batılı hükümdarlara örnek olduğu vurgulanmıştır. Hal böyle iken Osmanlı gazetelerinde buna dair bir haberin yer almaması son derece ilginçtir.

Sonuçta Amerika kökenli patates bitkisine bulaşan *Phytophthora infestans* isimli mantarın sebep olduğu patates kıtlığı 1845-1852 yılları arasında İrlanda adasında çok yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Kıtlık, 1.000.000 insanın ölümüne, 2.000.000 insanın ise başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra ülkede açlık sebebiyle suç oranı artmıştır. İngiliz hükümetinin kıtlığı önlemek konusunda yetersiz kalan politikaları ve daha çok İrlandalıları suçlayan bazı söylemleri ise hem o dönemde bazı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, hem de 1919-1921 yıllarında şekillenecek olan İrlanda Bağımsızlık Savaşı'nın zeminini hazırlamıştır.

¹²⁵ “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 10 Temmuz 1851, s. 3.

¹²⁶ “Havadisat-ı Ecnebiyye” *Ceride-i Havadis*, 30 Ocak 1848, s. 3.

¹²⁷ “Vukuat-ı Gayr-i Resmiiyye” *Takvim-i Vekayi*, 21 Mayıs 1848, s. 2.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA)

Gazeteler

Anti-slavery Bugle,

Ceride-i Havadis

Daily Southern Cross

Indiana State Sentinel

Nelson Examiner And New Zealand Chronicle

New Zealand Spectator And Cook's Strait Guardian

New Zealander

Richmond Daily Whig

Takvim-i Vekayi

The Republic

The Sydney Morning Herald

The Times

Araştırma Eserleri

- Bartoletti 2001 Susan Campbell Bartoletti, *Black Potatoes: The Story of the Great Irish Famine 1845-1850*, Houghton Mifflin Company, New York.
- Baygın 2019 Akif Baygın, *İrlanda-İngiltere ilişkileri (1845-1852)*, HMKÜ SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Çatalkaya 2017 Metin Çatalkaya, *Bir Kaynak Çalışması Olarak Takvim-i Vekayi (1840-1849)*, Anadolu Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Devies 2011 Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çevirenler. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, 2. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- Fenton 2010 Laurence Fenton, *The Young Ireland Rebellion and Limerick*, Mersiar Press, Cork.
- Gillissen 2015 Christophe Gillissen, "The Times and the Great Irish Famine 1846-47", *Mémoire(s), identité(s), marginalité(s) dans le monde occidental contemporain [En ligne]*, 12 (2015), DOI: <https://doi.org/10.4000/mimmoc.1828>
- Gray 1995 Peter Gray, *The Irish Famine*, Harry N. Abrams Inc. Publishers, New York.
- Gribben 1999 Arthur Gribben, *The Great Famine and the Irish Diaspora in Amerika*, University of Massachusetts Press, Boston.

- Kadioğlu 2013 Muhsin Kadioğlu “İrlanda Kasabası Drogheda’nın “Ay-Yıldız” Sembolünün Kökenleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 117, Sayı: 230, s. 163-176
- Kinealy 1997 Christine Kinealy, *A Death Dealing Famine: The Great Hunger in Ireland*, Pluto Press, London.
- Kinealy 2011 Christine Kinealy, *This Great Calamity: The Irish Famine 1845-1852*, Gill & MacMillian, Ireland.
- Kinealy 2013 Christine Kinealy, *Charity and The Great Hunger in Ireland (The Kidness of Strangers)*, Bloomsbury Academic, London.
- Kinealy 2014 Christine Kinealy, “The British Relief Association and the Great Famine in Ireland L’association Britannique de Secours et La Grande Famine Irlandaise”, *Revue Française de Civilisation Britannique* 19, no. 2, s. 49–66.
- McCarthy 1886 Justin H. McCarthy, *An Outline of Irish History: From The Earliest Times to the Present Day*, Chatto and Windus, London.
- McConnel 1998 A. A. McConnell “The Irish Famine: A Century and A Half On” *Journal of the Royal College of Physicians of Edinburg*, Volume:28, Issue: 3, s. 383-394.
- O’Corrain 1989 Donnchadh O’Corrain “Prehistoric and Early Crishtian Ireland”, *The Oxford History of Ireland*, ed. Robert Fitzroy Foster, Oxford University Press, Newyork, s. 1-43.
- O’Grada 1995 Cormac O’Grada, *The Great Irish Famine*, Cambridge University Press, Cambridge.
- O’Grada 1999 Cormac O’Grada, *Black ’47 and Beyond: The Great Irish Famine in History, Economy and Memory*, Princeton University Press, New Jersey.
- O’Grada 2004 Cormac O’Grada, “Ireland’s Great Famine: An Overview” *UCD Centre for Ekonomik Research*, WP04/25, s. 1-26.
- O’Neill 2009 Joseph N. O’Neill, *The Irish Potato Famine*, Abdo Publishing Company, United States.
- Ranelagh 1994 John O’Beirne Ranelagh, *A Short History of Ireland*, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rynne 2014 Frank Rynne “Young Ireland and Irish Revolutions”, *Revue Française de Civilisation Britannique*, XIX-2, s. 105-124.
- Spray 2003 Willian A. Spray, “Irish Famine Emigrant and The Passage Trade to North Amerika”, *Fleeing The Famine, North Amerika and Irish Refugees, 1845-1851*, ed. Margaret M. Mulrooney, Greenwood Publishing Group, U.S.A., s. 3-20.
- Şöhret 2013 Mesut Şöhret, “Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, s. 39-76.

İrlanda Patates Kıtılığı'nın Osmanlı Basınına Yansımaları (1845-1852)

- Temel 2018 Mehmet Temel “Osmanlı Arşivi Belgelerinde İrlanda İhtilali”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 43, s. 341-354.
- Thornton 2004 Jeremy Thornton, *The Irish Potato Famine: Irish Immigrants Come to America, 1845-1850*, Rosen publishing group, Newyork.
- Verde 2015 Tom Verde “An Irish Tale of Hunger and the Sultan”, *Aramco World Magazine*, 66(1), s. 2.
- Yoshida vd. 2013 Kentaro Yoshida vd., “The Rise and Fall of the Phytophthora Infestans Lineage That Triggered the Irish Potato Famine”, *ELife*, 2, s. 1-25.

SUMMARY

The Irish Potato famine caused by *Phytophthora infestans* fungus had devastating results in the Island of Ireland between 1845-1852. The famine caused the death of 1,000,000 people and the migration of 2,000,000 people to other countries. In addition, due to hunger, the crime rate increased in the country. The policies of the British government that were insufficient to prevent famine and some statements that mostly blamed the Irish for the problems caused some protests at that time and laid the ground for the future Irish War of Independence in 1919-1921.

Potato famine, which had such important consequences, also attracted the attention of the Ottoman Empire. Sultan Abdulmecit sent 1000 liras to Ireland. This aid was delivered to the British Embassy in Istanbul to be passed to the Irish people. The Queen of England personally thanked the Sultan Abdulmecid for his help. In addition, the Royal Agricultural Society of Ireland, representing the Irish people thanked Sultan Abdülmecit and sent him a letter of appreciation through an Irish named O' Brien in Istanbul.

The Potato Famine in Ireland frequently found a place for itself in Ottoman and British press of that time. This article aims to examine that news appeared in both Ottoman and British newspapers during the Irish Potato Famine.

The Times, which was one of the tools used by the British government to create public opinion, gave information on discussions on the subject that took place in the House of Lords and the House of Commons during the famine and the aid and plans that Britain made for Ireland. In addition, it published some specific articles on Ireland. Written mostly by the editor of the newspaper, those articles expressed that the Irish were lazy people and were exaggerating the famine and by doing thus, they were undermining possible solutions. In addition, despite all that British government made for them, they were still opposed to the British Empire

Ottoman newspapers, on the other hand, had two different approaches toward the Irish potato Famine. *Takvim-i Vekayi*, the official newspaper of the Ottoman state, generally displaying an impartial attitude toward the subject, simply gave some information that it took from European newspapers and did not make any comments or

evaluations on them. At the end of the news, it pointed out the source writing Frankfurt newspaper, French newspapers, English newspapers etc.

Ceride-i Havadis, issued by a British subject living in the Ottoman Empire, did not just give information, but also commented on news. With its comments, it supported British official view of the Irish Potato Famine. It often published the Queen's long parliamentary speeches appeared in English newspapers. Quoting mostly English newspapers, *Ceride-i Havadis* differed from other Ottoman newspapers that referred mainly to the French and German newspapers. Like British newspapers such as the *Times*, *Ceride-i Havadis*, too, emphasized that the British Government was helping the Irish to lessen the difficulties and hardships they were facing due to the famine.

This difference in *Ceride-i Havadis* and other Ottoman newspapers was more apparent in their news on the Young Ireland Movement. For example, *Takvim-i Vekayi* wrote that someone who published a newspaper in Ireland was prosecuted and exiled by the British state because he encouraged his people to publish something against the state, while *Ceride-i Havadis* described the same movement as a plot and a revolution against the government that Britain tried to oppress and restore order by using military forces.

In addition, *Ceride-i Havadis* published more news on Ireland than *Takvim-i Vekayi* didn't only during the famine but also in post years. This was possibly due to his British origin. Another important aspect of Ottoman newspapers was that even though they published, many news and articles on Irish Potato Famine, they never mentioned Ottoman aid for the Irish. Whereas American, New Zealand and Australian newspapers covered quite widely this subject. Especially British newspapers emphasized how benevolent Ottoman sultan was and gave information the aid he did for the Irish.